

Nowa matura ustna
z języka polskiego 2024

BIAŁOSTOCKA SERIA
METODYCZNO-EDUKACYJNA

Nowa matura ustna z języka polskiego 2024
przykładowe opracowania zagadnień egzaminacyjnych

Tom I
Literatura epok dawnych

pod redakcją

Elżbiety Jurkowskiej i Ewy Gorlewskiej
we współpracy ze studentkami filologii polskiej:
Zuzanną Kostro, Wiktorią Steklą i Kamilą Pankiewicz

Białystok 2023

BIAŁOSTOCKA SERIA
METODYCZNO-EDUKACYJNA

Wydział Filologiczny Uniwersytet w Białymstoku
Plac NZS 1 | 15-420 Białystok | <https://filologia.uwb.edu.pl>

RECENZENCI

Dr hab. Piotr Stasiewicz

(Wydział Filologiczny, Uniwersytet w Białymstoku)

Dr Marta Białobrzeska

(Dyrektor Zespołu Szkół Społecznych Fundacji Edukacji w Białymstoku)

REDAKTORKI TOMU

Elżbieta Jurkowska, Ewa Gorlewska

we współpracy ze studentkami filologii polskiej:
Zuzanną Kostro, Wiktorią Steklą i Kamilą Pankiewicz

KOREKTA

Cezary Borawski, Laura A. Czyż, Dominika Skreczko (studenci filologii polskiej UwB)

REDAKCJA TECHNICZNA

Natalia Zaremba (studentka filologii polskiej UwB)

OKŁADKA

Wiktoria Stekla (studentka filologii polskiej UwB)

INDEKS NAZWISK

Ewa Gorlewska

© Copyright by Uniwersytet w Białymstoku

Wydanie I, **Białystok 2023**

ISSN 2956-5952 | ISBN 978-83-967847-0-4

Publikacja sfinansowana ze środków Wydziału Filologicznego UwB

druk: Wydawnictwo PRYMAT Mariusz Śliwowski

**Wydział
Filologiczny**
UNIWERSYTET W BIAŁYMSTOKU

Kolo Naukowe Edytorów
ASTE RYSK

**Klub
Humanistów**
Uniwersytetu w Białymstoku

SPIS TREŚCI

- 9 | Elżbieta Jurkowska, Ewa Gorlewska, OD REDAKCJI
- 11 | Zuzanna Kostro, CZŁOWIEK W OBLICZU CIERPIENIA. Omów zagadnienie na podstawie znanych Ci fragmentów Księgi Hioba.
W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst
- 15 | Wiktoria Stekla, REFLEKSJE NA TEMAT SENSU ŻYCIA. Omów zagadnienie na podstawie znanych Ci fragmentów Księgi Koheleta.
W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst
- 21 | Kamila Pankiewicz, OBRAZ MIŁOŚCI W LITERATURZE. Omów zagadnienie na podstawie znanych Ci fragmentów Pieśni nad Pieśniami.
W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst
- 25 | Kamila Pankiewicz, CZŁOWIEK W RELACJI Z BOGIEM. Omów zagadnienie na podstawie znanych Ci fragmentów Księgi Psalmów.
W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst
- 29 | Kamila Pankiewicz, LABIRYNT JAKO METAFORA LUDZKIEGO LOSU.
Omów zagadnienie na podstawie *Mitologii* Jana Parandowskiego.
W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.
- 33 | Wiktoria Stekla, JAKIE WIZJE ZAŚWIATÓW MOŻNA ODNALEŹĆ W LITERATURZE?
Omów zagadnienie na podstawie *Mitologii* Jana Parandowskiego.
W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst
- 39 | Zuzanna Kostro, MIŁOŚĆ SILNIEJSZA NIŻ ŚMIERĆ. Omów zagadnienie na podstawie *Mitologii* Jana Parandowskiego.
W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst

- 43 | Łucja Grabowska, CIERPIENIE I HEROIZM JAKO DWIE POSTAWY CZŁOWIEKA W ZMAGANIU SIĘ Z LOSEM. Omów zagadnienie na podstawie znanych Ci fragmentów *Iliady* Homera.
W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst
- 47 | Wiktoria Stekla, CZŁOWIEK ŚREDNIOWIECZNY WOBEC ŻYCIA I ŚMIERCI. Omów zagadnienie na podstawie znanych Ci fragmentów *Legendy o świętym Aleksym*.
W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst
- 53 | Kamila Pankiewicz, MOTYW TAŃCA ŚMIERCI. Omów zagadnienie na podstawie znanych Ci fragmentów *Rozmowy Mistrza Polikarpa ze Śmiercią*.
W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst
- 59 | Natalia Zaremba, FRANCISZKAŃSKI IDEAL UBÓSTWA JAKO MODEL ASCEZY. Omów zagadnienie na podstawie znanych Ci fragmentów *Kwiatków świętego Franciszka z Asyżu*.
W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst
- 63 | Wiktoria Stekla, JAKI OBRAZ IDEALNEGO RYCERZA I WŁADCY UKAZUJE UTWÓR LITERACKI? Omów zagadnienie na podstawie znanych Ci fragmentów *Kroniki polskiej* Galla Anonima.
W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst
- 69 | Zofia Kondraciuk, LITERACKI OBRAZ PIEKŁA. Omów zagadnienie na podstawie znanych Ci fragmentów *Boskiej Komедii* Dantego Alighieri.
W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst
- 73 | Zofia Kondraciuk, MOTYW WINY I KARY W TRADYCJI LITERACKIEJ. Omów zagadnienie na podstawie znanych Ci fragmentów *Boskiej Komедii* Dantego Alighieri. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst
- 77 | Zofia Kondraciuk, MOTYW WĘDRÓWKI I JEGO LITERACKIE REALIZACJE. Omów zagadnienie na podstawie znanych Ci fragmentów *Boskiej Komедii* Dantego Alighieri. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst

-
- 81** | Aneta Kopeć, MORALNA ODPOWIEDZIALNOŚĆ ZA CZYNY. Omów zagadnienie na podstawie *Makbeta* Williama Szekspira.
W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst
- 85** | Laura Anastazja Czyż, RELACJE RODZINNE W KRZYWYM ZWIERCIADLE.
Omów zagadnienie na podstawie *Skapca* Moliera.
W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst
- 91** | Natalia Zaremba, RELACJE RODZINNE W KRZYWYM ZWIERCIADLE.
Omów zagadnienie na podstawie *Skapca* Moliera.
W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst
- 95** | Zuzanna Kostro, CZY DOBRA MATERIALNE CZYNIA CZŁOWIEKA SZCZĘŚLIWYM?
Omów zagadnienie na podstawie *Skapca* Moliera.
W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst
- 99** | Agata Maliszewska, UNIWERSALIZM PRAWDY O NATURZE LUDZKIEJ W BAJKACH.
Omów zagadnienie na podstawie znanych Ci bajek Ignacego Krasickiego.
W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst
- 103** | Agata Maliszewska, ALEGORYCZNOŚĆ I JEJ ZNACZENIE W LITERATURZE.
Omów zagadnienie na podstawie znanych Ci bajek Ignacego Krasickiego.
W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst
- 107** | INDEKS NAZWISK
- 109** | BIAŁOSTOCKA SERIA METODYCZNO-EDUKACYJNA

OD REDAKCJI

Szanowni Państwo, Drodzy Maturzyści,

przekazujemy materiały ćwiczeniowe do matury ustnej z języka polskiego. Nie są to jednak ćwiczenia w klasycznym rozumieniu tego słowa, a raczej zbiór egzemplifikacyjnych rozwinięć tematów wraz z przykładami tekstów kultury do wykorzystania podczas formułowania własnej wypowiedzi. Zostały one opracowane z myślą o uczniach szkół ponadpodstawowych przygotowujących się do egzaminu dojrzałości. Dołożyliśmy wszelkich starań, aby ułatwiły one pracę zarówno młodzieży klas maturalnych, do których są kierowane, jak i kształcącym ją nauczycielom.

Publikacja jest kolejną z cyklu *Nowa matura ustna z języka polskiego. Przykładowe opracowania zagadnień egzaminacyjnych*. Tym razem prezentujemy Państwu omówienia tematów poświęconych literaturze epok dawnych. Są to opracowania zagadnień maturalnych opublikowanych przez Centralną Komisję Egzaminacyjną we wrześniu 2022 roku, które będą obowiązywać na egzaminie dojrzałości w roku szkolnym 2023/2024. Materiały – wzorem poprzednich – zostały przygotowane przez studentów filologii polskiej oraz filologii polskiej nauczycielskiej Uniwersytetu w Białymstoku zgodnie z wytycznymi CKE. Ich struktura kompozycyjna nawiązuje do przykładów zamieszczonych w *Informatorze o egzaminie maturalnym z języka polskiego*. Przyjęta kompozycja – wprowadzenie, rozwinięcie zagadnienia (teza i argumentacja), odniesienie do wybranego kontekstu, podsumowanie – pozwala maturzyście uporządkować problemy i zagadnienia związane z poszczególnymi utworami oraz okresami w historii literatury. Obecnie w przygotowaniu są materiały dotyczące literatury dziewiętnastego stulecia oraz współczesnej.

Prezentowane opracowanie zostało opublikowane w nowo powstałej na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu w Białymstoku serii wydawniczej – Białostocka Seria Metodyczno-Edukacyjna – skupiającej publikacje o charakterze metodycznym i naukowym. Mamy nadzieję, że wydawane w niej prace staną się przestrze-

nią bliskiej współpracy między Wydziałem Filologicznym UwB i szkołami, spoiwem podlaskiego środowiska polonistycznego oraz stworzą okazję do tego, by studenci filologii polskiej i filologii polskiej nauczycielskiej mogli rozwijać umiejętności przydatne w przyszłej pracy zawodowej jako polonistów.

Wyrażamy nadzieję, że przygotowane przykładowe opracowania wybranych tematów maturalnych będą stanowiły skuteczną pomoc w przygotowaniach do egzaminu dojrzałości, a uczniowie będą mogli z nich czerpać inspirację do tworzenia własnych wypowiedzi.

Elżbieta Jurkowska, Ewa Gorlewska

Zuzanna Kostro

CZŁOWIEK W OBLICZU CIERPIENIA

Omów zagadnienie na podstawie znanych Ci fragmentów Księgi Hioba.

W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Przykładowa realizacja zadania

Wprowadzenie

Biblijni prorocy prezentowali religijno-etyczną koncepcję cierpienia o charakterze wychowawczym. Miało ono uwolnić lud Izraela od grzechów i warunkować przychyłność Boga. Wierzyli oni, że ma ono działanie oczyszczające – ich zdaniem lud wychowywany w duchu cierpienia może stać się narodem szlachetnym i stanowić wzór dla innych narodów.

Nauka proroków nie cieszyła się jednak dużą popularnością. Byli oni prześladowani i mordowani, co zaowocowało ukształtowaniem się, nieznanego wcześniej, archetypu „cierpiącego proroka”.

W Starym Testamencie męka jest zagadnieniem teologicznym, dzięki któremu próbuje się wyjaśnić genezę i naturę cierpienia. Jest ona ukazana jako konsekwencja upadku człowieka (skutek nieposłuszeństwa wobec Boga w Edenie).

Księga Hioba, jedna z najważniejszych w Piśmie Świętym, zaliczana jest do ksiąg mądrościowych, dydaktycznych Starego Testamentu, sytuuje się między Księgą Estery a Psalmami. Stary Testament jest natomiast zbiorem pism judaistycznych i obejmuje 46 ksiąg.

Księga Hioba składa się z części pisanych prozą oraz poematu. Jej autor żył prawdopodobnie po niewoli babilońskiej (około V wieku przed narodzeniem Chrystusa).

Rozwinięcie zagadnienia w kontekście historycznoliterackim

Teza: W biblijnej Księdze Hioba ukazany jest obraz człowieka doświadczonego cierpieniem. Omówiony jest również sens cierpienia oraz wiary w sprawiedliwość i dobroć Boga, mimo że pozwala on na istnienie zła.

Argumenty

Tytułowy bohater jest zamożnym i wybitnym człowiekiem, mieszkającym na ziemi Us. Według Biblii Hiob miał 10 dzieci – 7 synów i 3 córki – a także liczne stada zwierząt oraz służbę. W mentalności żydowskiej bogactwo było znakiem błogosławieństwa bożego oraz cnót – sprawiedliwości, bogobożności i lojalności wobec Stwórcy.

Bóg uważa Hioba za swojego wiernego sługę. Mimo to, pod wpływem namowy Szatana, postanawia wystawić go na próbę: pozwala na zesłanie na niego nieszczęść (utrata majątku, śmierć dzieci i choroba w postaci trądu). Wszystkie mają na celu sprawdzenie jego wierności i lojalności. Początkowo, gdy Bóg zaczyna go doświadczać, Hiob przeklina dzień swojego narodzenia i prosi o łaskę w postaci szybkiej śmierci, gdyż ona może ukrócić jego cierpienie. Jest również zawiedziony postawą przyjaciół, którzy z góry zakładają, że jest on winny temu, co go spotyka (w wątku tym uwidoczni się interpretacja cierpienia jako kary za grzechy). Są oni przekonani, że dosięgające go tragedie to konsekwencja jego grzesznego życia. Wierzą, że Bóg postanowił ukarać Hioba za nieposłuszeństwo lub pychę. Nie wierzą przyjacielowi, gdy ten zarzeka się, że nie zrobił nic, co mogłoby rozgniewać Boga. Nie rozumieją przyczyn jego męki i są przerażeni jego wyglądem. Mimo tragedii Hiob mówi o potędze Boga oraz o tym, że człowiek nie jest w stanie się z nim mierzyć. Uważa, że Bóg może zniszczyć nawet niewinnego człowieka – zatem grzech nie musi być bezpośrednią przyczyną nieszczęścia. Hiob pyta Boga o przyczynę nałożonej na niego kary. Przyjaciele cierpiącego nie wierzą, że ten jest niewinny, co wydaje się nie przeszkadzać Hiobowi. Bardziej zależy mu na rozmowie

z Bogiem i zrozumieniu, za co spotkała go taka kara, skoro żył przykładowo i chwalił Stwórcę.

Hiob zdaje sobie sprawę, że został sam w obliczu choroby i własnego cierpienia – dodatkowo jest poniżany przez przyjaciół. Mówi o tym, że źli są szczęśliwi – nie spotyka ich dotkliwa kara, posiadają bogactwa i liczne potomstwo. Uważa, że kara należy się winowajcy, a nie jego dzieciom. Wspomina przeszłość, czas, kiedy był bogaty i szanowany, a jego dzieci żyły. Porównuje to do swojej obecnej sytuacji i skarży się na nią. Jednocześnie nadal czuje lęk przed Bogiem, nie bluźni przeciwko niemu. Prosi Stwórcę o łaskę oraz próbuje zapewnić Go o swojej niewinności. Tym samym uznaje w Nim swojego przyjaciela i zbawcę. W zakończeniu Hiob, widząc Boga, odwołuje wszystko, co powiedział, i kaja się przed Panem.

Hiob, przez cały okres nieszczęść, jakie zesłał mu Bóg, nie złorzeczył przeciwko Stwórcy. Cierpliwie znosił cierpienie i wierzył, że jest niewinny. Jego wiara była niezachwiana.

Obraz człowieka cierpiącego uwidocznia się m.in. w *Cierpieniach młodego Wertera* Johanna Wolfganga Goethego. Tytułowy bohater odczuwa żal z powodu niespełnionej miłości – przeżywa nieustanne zmiany nastrojów: od miłosnej euforii do uczucia smutku i przygnębienia. Miłość jest przyczyną jego nieustającej udręki, staje się jego codziennością. Nie przynosi mu już radości, a jedynie ból. Mężczyzna podejmuje próby zmiany własnej sytuacji – stara się zmienić otoczenie, jednak prędzej czy później wraca do swojej ukochanej – Lotty. Każdy taki powrót wyzwala w nim kolejne pokłady melancholii, a widok kobiety, którą kocha, w obecności jej męża pogłębia jego zły stan emocjonalny.

Podsumowanie

Człowiek cierpiący jest często spotykanym bohaterem literackim, niezależnie od epoki. W przypadku Księgi Hioba przesłanie płynące z wysiłku podejmowanego w celu zrozumienia swojej niedoli dotyczy również zagadnienia zbliżenia się do sfery *sacrum*. Hiob zdaje sobie sprawę z własnej niewinności i dlatego rozpoczyna dialog z Bogiem. Księga Hioba daje początek literackiej rozmowie i polemice czło-

wieka (doświadczonego cierpieniem fizycznym i psychicznym) z Bogiem. Główna postać ukazuje postawę człowieka ufego. To właśnie ufność w boskie działania jest centrum tematycznym biblijnej księgi poświęconej cierpieniu niewinnego. Hiob zachęca do dyskusji nad sensem męki oraz przyjęcia cierpliwej i wyrozumiałej postawy wobec własnego bólu.

Literatura uzupełniająca:

D. Künstler-Langner, *Człowiek i cierpienie w poezji polskiego baroku*, Toruń 2002.

K. Bukowski, *Biblia a literatura polska*, Warszawa 1990.

Ważne pojęcia:

cierpienie

cierpienie niezawinione

człowiek sprawiedliwy

utwór o charakterze dydaktycznym

Wiktoria Stekla

REFLEKSJE NA TEMAT SENSU ŻYCIA

Omów zagadnienie na podstawie znanych Ci fragmentów Księgi Koheleta.

W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Przykładowa realizacja zadania

Wprowadzenie

Księga Koheleta należy do zbioru pism dydaktycznych Starego Testamentu. Chociaż data jej powstania jest niepewna, to analiza stylu i tematyki księgi wskazuje na III wiek p.n.e. Znana jest pod różnymi nazwami: Księga Koheleta (Kohelet jest osobą urzędowo uprawnioną do przemawiania na spotkaniach), Księga Eklezjastesa oraz Księga Kaznodziei Salomona. Autor księgi jest nieznanym z imienia, a przywoływany wyłącznie poprzez nazwę jego funkcji oraz dokonania: był królem Izraela, zgromadził niezliczone skarby, miał ogromną wiedzę i dokonał ważnych dzieł, między innymi tworząc winnice, ogrody i sady oraz budując domy. Kohelet posiadał także wielu niewolników i więcej bydła niż ktokolwiek wcześniej w Jerozolimie. Aby naprawdę poznać życie i wszystkie jego aspekty, podjął szereg prób, które miały przybliżyć mu prawdę o świecie – nie wahał się przed poznaniem głupoty i mądrości, biedy i ciężkiej pracy, dobrobytu i wyzysku – wszystko to doprowadziło jednak jego żywot do wieloaspektowego poczucia marności.

Vanitas vanitatum et omnia vanitas („Marność nad marnościami i wszystko marność”) – tymi słowami rozpoczyna się biblijna Księga Koheleta, której tematyka znalazła odzwierciedlenie w literaturze i sztuce rozmaitych epok. Na gruncie polskim szczególnie widoczny jest jej wpływ w literaturze doby staropolskiej (szczególnie średniowiecza i baroku), choć należy podkreślić, że nawiązania do niej

pojawiają się również w tekstach kultury kolejnych epok. Odniesienia do marności (*vanitas*) skłaniać miały do głębszej refleksji na temat sensu istnienia. Pokazywały nietrwałość życia, materialności świata i dóbr, a zatem bezsensowność sentymentalnego podejścia do rzeczy materialnych, tym samym skłaniając człowieka do zainteresowania się sferą duchową. Należy również zaznaczyć, że *vanitas* wywodzi się z przekonania o bezradności wobec tego, że każdą istotę i wszystkie ziemskie sprawy nieuchronnie czeka zguba – kres bytu, który przybiera postać śmierci. Warto wspomnieć, że *vanitas* nie odnosi się wyłącznie do utworów, których tematyka jest nacechowana religijnie. Motyw ten pojawia się również w dziełach nienawiązujących do Boga i wiary – chociażby w tych tekstach kultury, które obrazują przemijanie i tęsknotę za przeszłością.

Rozwinięcie zagadnienia w kontekście historycznoliterackim

Teza: Życie, rozpatrywane z różnych perspektyw, jawi się jako krótka droga nacechowana bezsensownością codzienności i marnością dóbr materialnych, prowadząca człowieka ku niechybnej zagładzie, a tylko dobra nieprzemijające wypełniają pustkę w życiu i duszy człowieka.

Argumenty

Kohelet, będący autorem księgi, podkreśla niezmiennność świata: „To, co było, jest tym, co będzie / a to, co się stało, jest tym, co znowu się stanie [...]”. Nie ma na świecie rzeczy niezmiennych, nawet pomimo pokoleń, które przychodzą i odchodzą – świat funkcjonuje cyklicznie. Autor przypomina, że osoby, które już dawno umarły, zostały zapomniane – a to samo zdarzy się z tymi, którzy dopiero nadejdą, co świadczy o tym, że nawet pamięć nie jest trwała. Ponadto poczucie marności jest obecne w życiu każdego, zarówno głupca, jak i mędrca, czego dowiódł na swoim przykładzie Kohelet. Dowiódł, że to samo spotyka każdego – znalazł dzięki temu odpowiedź na pytanie: „[...] czyż nie umiera mędrzec tak samo jak i głupiec?”. Eklezjastes dowodzi tym samym, że i mądrość jest ulotna niczym

„pogoń za wiatrem”, twierdzi nawet, że w wielkiej mądrości czai się wielkie utrapienie, a ci, którzy nauczają, przysparzają swoim uczniom cierpień.

Radość, rozkosz i bogactwa oraz wszelkie drogi do osiągnięcia materialnego szczęścia są marnościami – niczym więcej jak chwilową ułudą, z której brak pożytku. Kohelet dokonał wielkich dzieł, zgromadził niezliczone skarby, stał się najważniejszą osobą w całym Jeruzalem, mimo to, jak sam przyznał: „A oto: wszystko to marność i pogoń za wiatrem! / Z niczego nie ma pożytku pod słońcem”. Nie odmówił niczego, czego zapragnął, ani nie uchylał się od radości, która była zapłatą za wszystkie trudy, które spotkały go na drodze do osiągnięcia wielkości. Jednak gdy tylko przyjrzał się swoim osiągnięciom i znojom, których doświadczył, doszedł do wniosku, że to, co robił, było bezsensowne.

Życie jest nijakie, a wszystkie dni człowiecze są cierpieniem. Autor księgi znienawidził życie, ponieważ każdy jego aspekt był bezsensowny, a los ludzki był identyczny jak los zwierząt: śmierć obu była taka sama, tak jak i ich siła życiowa. Jako że wszystko jest marnościami, człowiek pod żadnym względem nie przewyższa zwierząt, dlatego ludzie powinni cieszyć się z efektów swojej pracy, bo nie dane jest im wiedzieć, co stanie się w późniejszym czasie. Eklezjastes twierdzi, że „wszystko ma swój czas”, wymienia następnie czas na wszystko, co spotyka człowieka w życiu doczesnym od narodzin do śmierci. Życie – wszystkie przeżywane w nim smutki i radości – jest darem Bożym, który człowiek powinien cenić, bo został on podarowany mu z zamysłem.

W utworze odnaleźć można wskazówki na temat tego, jak dobrze wieść żywot. Kohelet uznaje, że wszystko to, co człowiek otrzymuje, pochodzi z rąk Boga – nawet ziemski czas. Żyjąc w wierze, będzie miłszy Panu, dzięki czemu będzie mógł radować się ze swojej pracy. Człowiek nie może być zbyt pochopny i raptowny, jego skazy i cnoty nie mogą być przesadnie uwydatnione, ponieważ to rychło okaże się zgubne. Według Eklezjastesa mądrość jest przymiotem cenniejszym od bogactwa. Przytacza postać ubogiego, choć mądrego młodzieńca, który w jego oczach jest lepszy od starego króla, który nie potrafi słuchać rad. Ponadto Kohelet instruuje, aby nie wypowiadać zbyt wielu słów, ani nie rzucać słów na wiatr przed obliczem

Pana, „bo z wielu zajęć przychodzą sny, a marność z nadmiaru słów”. Z nadmiaru słów pochodzi również głupota, dlatego człowiek nie powinien zwlekać z wypełnieniem obietnic złożonych Bogu, „bo w głupcach nie ma On upodobania”.

W wierszu barokowego poety Daniela Naborowskiego *Krótkość życia* przedstawiona jest prędkość, z jaką toczy się ludzkie życie. Autor obrazuje zmienność i nieubłagalność czasu: „[...] jutro – coś dziś jest, nie będziesz”. Płynie on nieustannie i nie da się przywrócić chwil, które już minęły – nie można tym samym odwrócić jego biegu, ponieważ „[s]łońce więcej nie wschodzi to, które raz minie”. Żywot, zdaniem poety, nazwany może być „czwartą częścią mgnienia”, jest jak „dźwięk, cień, dym, wiatr, [...]”, czyli twory nietrwałe i ulotne. Według poety nie istnieje teraźniejszość – życie ludzkie jest tak krótkie i mało znaczące, że w rzeczywistości odnaleźć można wyłącznie przeszłość i przyszłość: „Wtenczas, kiedy ty myślisz, jużś był, nieboże”.

Motyw wanitacyjny pojawia się również w innym wierszu tego autora: *Marność*. Poeta twierdzi, że ludzie pragną zdobywać dobra materialne, a sam świat „hołduje marności”. Naborowski utrzymuje tezę, że należy korzystać z dóbr ziemskich w odpowiedniej ilości oraz przestrzegać woli boskiej i bać się Pana. Twórca wie, że trzeba znaleźć złoty środek między korzystaniem z dóbr doczesnych a wiarą w Boga i przestrzeganiem jego przykazań. Dzięki temu człowiekowi będzie „fraszką śmierć i trwoga”.

Podsumowanie

Biblia, która zapewniała ludziom bliskość i kontakt z Bogiem, uwydatniła fatalistyczny charakter ludzkiego żywota poprzez ukazanie jego krótkości i marności w świecie doczesnym – ulotność ujawniona została w całym ludzkim życiu, które w tekście porównuje się do zwierzęcego losu. Nadmiar dóbr materialnych i wielość wypowiedzianych słów, który równa się z głupotą, są również symbolem marności. Wykształcenie się motywu *vanitas* jest wyrazem sprzeciwu wobec materialistycznych tendencji, którymi kieruje się przeciętny człowiek. Biblijno-chrześcijańskie *vanitas* jest odzwierciedleniem stosunku człowieka, grzesznika i twórcy wanitacyjnych form

życia, do Boga – szafarza wiecznych, nieprzemijających dóbr, zapewniającego człowiekowi życie wieczne po dobrze przeżytej egzystencji ziemskiej. Twórcy literatury barokowej podzielali opinię na temat sensu życia, motywując swoje rozważania biblijną proweniencją tropu *vanitas*.

Literatura uzupełniająca:

D. Künstler-Langner, *Idea vanitas, jej tradycje i topoty w poezji polskiego baroku*, Toruń 1996.

K. Bukowski, *Biblia a literatura polska*, Warszawa 1990.

Ważne pojęcia:

egalitaryzm śmierci

marność ludzkiego życia

przemijanie

vanitas

Kamila Pankiewicz

OBRAZ MIŁOŚCI W LITERATURZE

Omów zagadnienie na podstawie znanych Ci fragmentów Pieśni nad Pieśniami.

W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Przykładowa realizacja zadania

Wprowadzenie

Miłość niewątpliwie odgrywa ważną rolę w życiu człowieka – można powiedzieć, że towarzyszy mu od początku jego istnienia. Kochając, pragniemy uszczęśliwić bliską osobę, być z nią na dobre i na złe.

Od stuleci to uczucie inspirowało pisarzy, poetów i filozofów, dlatego stanowi jeden z najpopularniejszych motywów literackich. Już w starożytności pojawiały się teksty podejmujące problematykę miłości: możemy je znaleźć między innymi w księgach biblijnych, rozmaitych mitologiach czy dramatach antycznych. Przedstawiały one różne odmiany tego uczucia: romantyczną, rodzicielską oraz bratersko-siostrzaną. Pieśń nad Pieśniami to jedyna księga biblijna, w której nie ma mowy o Bogu, traktująca o tematyce świeckiej. Skupiono się w niej na uczuciu pomiędzy dwójką zakochanych. Opiewa erotyczny, zmysłowy związek kobiety i mężczyzny.

Tytuł Pieśń nad Pieśniami znaczy tyle, co najdoskonalsza pieśń. Jeżeli zinterpretujemy ją w sposób dosłowny, wtedy jest ona poematem lirycznym o tematyce miłosnej. Żyjący w latach 350–428 Teodor z Mopsuestii wyraził przekonanie, że księga ta wzorowana jest na *Uczcie* Platona. Ponadto możemy zauważyć w niej podobieństwa do egipskich pieśni miłosnych. Utwór nawiązuje też do tradycji bliskowschodnich śpiewów weselnych.

Warto zapamiętać, że możemy odczytywać tę księgę alegorycznie – interpretować ją jako metaforę miłości łączącej Jahwe i lud Izraela, Boga i Kościół. Realizuje się ona wtedy na różnych płaszczyznach relacyjnych:

1. Bóg – Izrael lub Mesjasz – Izrael;
2. Chrystus – Kościół;
3. Bóg – ludzkość odkupiona;
4. Chrystus – człowiek (jednostka);
5. Bóg – Maryja.

Autor opisywanej księgi jest nieznan. W chwili obecnej teza o autorstwie Salomona nie zyskuje zwolenników, zaś użycie jego imienia w tytule uważa się za fikcję literacką. Zarówno językoznawcy, jak i teologowie sytuują jej powstanie nie wcześniej niż na koniec niewoli babilońskiej, a nie później niż w pierwszej połowie IV wieku przed Chrystusem.

Rozwinięcie zagadnienia w kontekście historycznoliterackim

Teza: Pieśń nad Pieśniami przedstawia obraz miłości romantyczno-erotycznej.

Argumenty

Uczucie, które połączyło kochanków, ma wymiar fizyczny. Oblubienicy pragną siebie nawzajem i podziwiają swoją fizjonomię, np. „Twe łono jest jak snop pszenicy wśród róż”, „Piersi twe jak dwoje kozłat...”, „Tors jego rzeźba z kości słoniowej / pokryta szafirami”. Pomimo fascynacji cielesnością chcą swojego wzajemnego dobra. Oblubienica porównuje swojego ukochanego do białego jelenia, który depta węże, a zatem broni ją przed grzechami i złem. Pokazuje to, że nie jest to wyłącznie miłość erotyczna, ale również duchowa.

W tekście przedstawiono pewne słabości Oblubienicy. Będąc w stanie niepokoju i pobudzenia, podjęła ryzyko i wyszła sama w nocy. Została pobita przez strażników, gdyż uznali, że jest ona prostytutką. Jednak w trakcie czytania poematu możemy zauważyć, że bohaterka zmienia się, dojrzewa – staje się kobietą. Oblubie-

niec, będący alegorią Boga, nie wykazuje żadnych niedoskonałości charakteru, a rozwój jego postaci jest w tekście zupełnie pominięty.

Ważnym wydarzeniem opisanym w księdze było wykupienie Oblubienicy przez Oblubieńca. Kochanek oddał jej braciom majątek większy niż ten króla Salomona. Pokazuje to jego miłość, a także oddanie ukochanej, ale udowadnia też, że prawdziwe uczucie nie zna ceny i nie można go zmaterializować — jest to przejaw czystego uczucia narzeczeńskiego i małżeńskiego.

Nie należy zapomnieć o innym obrazie miłości, jakim jest miłość rodzicielska — przykład możemy dostrzec w micie o Demeter i Korze. Tytułowa Demeter była boginią płodnej ziemi, urodzaju, matką plonów, wszystkich roślin, jak również żywych stworzeń. Po porwaniu córki przez Hadesa matce trudno było pogodzić z ostatecznym rozstaniem z dzieckiem. W stanie wielkiego żalu i złości rzuciła na ziemię klątwę nieurodzaju. Jest to historia nie tylko o zmieniających się porach roku, ale również mit ukazujący miłość matki do córki, uczucie, które przetrwa wszystko. Czyny Demeter podkreślają jej wielkie oddanie i przywiązanie, jakimi rodzic darzy swoje dziecko.

Podsumowanie

Pieśń nad Pieśniami można odczytywać zarówno dosłownie, jak i alegorycznie. Przedstawiono w nim ideał miłości ze sfery *sacrum* i *profanum*. W religii chrześcijańskiej jest to jeden z najczęściej interpretowanych tekstów, ukazujących przykłady uczucia idealnego.

Literatura uzupełniająca:

A. Świderkówna, *Prawie wszystko o Biblii*, Warszawa 2002.

K. Bukowski, *Biblia a literatura polska*, Warszawa 1990.

Ważne pojęcia:

alegoria

erotyzm

miłość

zmysłowość

Kamila Pankiewicz

CZŁOWIEK W RELACJI Z BOGIEM

Omów zagadnienie na podstawie znanych Ci fragmentów Księgi Psalmów.

W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Przykładowa realizacja zadania

Wprowadzenie

Sensem istnienia każdej z religii jest relacja człowieka z Bogiem. Cechuje się ona hierarchicznością – to Bóg kieruje ludzkimi losami, powołuje je do życia i doprowadza do końca.

Nazwa „psalm” pochodzi z języka greckiego oraz łacińskiego określenia „psalmos/psalmus”, oznaczającego utwór religijny o charakterze poetyckim, wykonywany przy akompaniamencie instrumentów strunowych.

Ważne w procesie odpowiedniej interpretacji i w zrozumieniu psalmów są ich rodzaje. Wśród nich możemy wyróżnić: hymny pochwalne i dziękczynne oraz indywidualne, a także zbiorowe lamentacje, które przedstawiają błagalną prośbę. Nie można również zapomnieć o psalmach królewskich, dydaktycznych, mądrościowych i proroczych.

Kanoniczny zbiór psalmów Biblii Hebrajskiej obejmuje 150 utworów, przekładanych przez tradycję synagogalną. Numeracja utworów różni się w zależności od starożytnych tłumaczeń – niektóre psalmy połączono lub rozdzielono. W Psalterzu występuje podział na pięć ksiąg, które odpowiadają podziałowi na Pięcioksiąg; każda księga kończy się doksologią (oddaniem chwały Panu).

Określenie psalmów jako „Psalterza Dawidowego” nie należy rozumieć jako całkowitego autorstwa króla Dawida, ale jako uwydatnienie jego znaczącej roli

w powstaniu księgi. Tytuły utworów zawierają rzeczywiste lub domniemane imiona autorów. Długa historia literacka oraz rozmaite adaptacje uniemożliwiają ustalenie autorstwa niektórych psalmów.

Księga Psalmów jest jedną z najwcześniej tłumaczonych części Biblii. Jednymi z najstarszych polskich przekładów psalterzy są *Psalterz floriański* (przełom XIV i XV wieku) oraz *Psalterz puławski* (koniec XV wieku). Z kolei pierwszym wydrukowanym tekstem jest *Psalterz krakowski* (inaczej Wietorowski – od nazwiska drukarza, datowany na 1532 rok). Do najwybitniejszych przekładów poetyckich należą: *Psalterz Dawidów* Jana Kochanowskiego, *Psalterz Dawidów* Mikołaja Reja, *Księga Psalmów* Leopolda Staffa, *Księga Psalmów* Czesława Miłosza. Ponadto wydawane były tłumaczenia lub parafrazy pojedynczych psalmów (na przykład pióra Mikołaja Sępa Szarzyńskiego).

Rozwinięcie zagadnienia w kontekście historycznoliterackim

Teza: Księga Psalmów przedstawia różnorodne relacje człowieka z Bogiem.

Argumenty

Psalm 6 nosi tytuł *Błaganie o litość* i wskazuje na intencję twórcy. Bóg jawi się w nim jako istota wszechmogąca i wszechmocna, w której miłosierdzie nie wątpi podmiot liryczny, pojawiający się w psalmie. Osoba mówiąca w wierszu wie, że żyje grzesznie i chce to zmienić — zdaje sobie sprawę z tego, że jeśli nie poprawi swojego postępowania, spadnie na nią gniew Pana, dlatego chce, by Ten zaoszczędził jej boleści. Błaga o litość, gdyż zdaje sobie sprawę z własnej słabości: „Nie karć mnie, Panie, w swym gniewie / i nie karz w swej zapalczywości. / Zmiłuj się nade mną, Panie, bom słaby”. Wie, że zbawienie przyjdzie tylko za pośrednictwem Boga: „Zwróć się, o Panie, ocal moją duszę, wybaw mnie przez Twoje miłosierdzie”. Życie podmiotu lirycznego do tej pory naznaczone było cierpieniem. Pod koniec psalmu wyraża przekonanie, że Pan go wysłuchał i odtąd będzie żył w szczęściu – obrazuje to miłosierdzie Boga.

Utworem błagalno-pochwalnym jest psalm 130 pod tytułem *Z otchłani grzechu ku Bożemu miłosierdziu*. Oba dzieła łączy podobna tematyka – podmiotem lirycznym jest grzesznik, który żałuje swoich czynów i pragnie się nawrócić. Zwraca się on bezpośrednio do Boga, a jednocześnie jest pełen szacunku oraz podziwu dla wielkości Pana. Rozpoczyna się część błagalna, w której występuje żal za grzechy i chęć odmiany swojego życia: „Nakłoń swoich uszu / ku głośnemu błaganiu mojemu!”. Ponadto zwraca uwagę na to, że nie ma osoby na świecie, która byłaby zupełnie wolna od grzechu. W obu utworach Bóg jawi się jako istota przebacząca i litościwa: „Niech Izrael wygląda Pana. / U Pana bowiem jest łaskawość / i obfite u Niego odkupienie”. Z podanego fragmentu możemy odczytać, że Izraelici są narodem wybranym przez Stwórcę. Dostępuje on łaski Pańskiej, a ponadto jest symbolem jedności z nim. Tylko Pan jest w stanie odkupić duszę ludzką, by ta doznała zbawienia. Grzechy zostaną wybaczone ludzkości, gdy ta będzie Mu wierna.

Przykładem pieśni pochwalnej jest psalm 100 – *Służcie Panu z weselem!* Podmiot liryczny wzywa w nim do chwaleń Stworzyciela. Możemy dostrzec wspomnianą wcześniej hierarchiczność na płaszczyźnie człowiek – Bóg: „On sam nas stworzył, my Jego własnością, / jesteśmy Jego ludem, owcami Jego pastwiska”. Te słowa podkreślają również, że powinniśmy poddawać się woli Boga, gdyż to On ma moc sprawczą, decydującą o naszym życiu. Ponadto lud został porównany do owiec, które są symbolem niewinności i czystości. W hymnie występuje nagromadzenie czasowników w trybie rozkazującym: „Wykrzykujcie na cześć Pana [...], służcie Panu [...], stawajcie przed Nim!”. Pełnią one funkcję dyrektywną (nakazową), odwołują się do zasad postępowania religijnego. Tutaj Boga cechuje łaskawość, miłosierdzie oraz dobroć. Podmiot liryczny zapowiada, że będą one zsyłane wiernym przez wieki i pokolenia: „Albowiem dobry jest Pan, / łaskawość Jego trwa na wieki, / a wierność Jego przez pokolenia”.

Relacja człowieka z Bogiem może zostać zachwiana poprzez wielką tragedię. Dzieje się tak w *Trenie X* Jana Kochanowskiego. Cały cykl *Trenów* skupia się wokół bólu i cierpienia po stracie ukochanego dziecka. Zrozpaczony ojciec nie może odnaleźć się w nowej rzeczywistości. Podmiot liryczny wierzył w dobroć Boga i harmonię

świata. Jego światopogląd uległ załamaniu w obliczu nieoczekiwanej tragedii. Apogeum bólu występuje we wspomnianym *Trenie X*. Opisano w nim lament ojca po stracie córki, a także wątpliwość dotyczącą odkupienia i życia pośmiertnego. Podmiot liryczny kwestionuje istnienie raju oraz nieśmiertelnej duszy: „Gdziekolwiek jest, jeśliś jest, lituj mej żałości”. Podaje w wątpliwość wiarę w życie pozagrobowe. Stawia on adresatce wiersza pytanie, czy urodziła się tylko po to, by sprawić mu cierpienia: „Niześ się na mą ciężką żałość urodziła?”. Utwór jest świadectwem bezradności wobec śmierci.

Podsumowanie

W Księdze Psalmów Bóg objawia się jako byt sprawiedliwy. Jest On Absolutem, do którego zwracają się wierni. Relacja Stwórcy – człowiek opiera się na miłości i wierze. Psalmi uczą, w jaki sposób zwracać się do Najwyższego, by zostać zbawionym. Ponadto hymny stały się inspiracją dla pisarzy i artystów w wiekach późniejszych.

Literatura uzupełniająca:

A. Świderkówna, *Prawie wszystko o Biblii*, Warszawa 2002.

K. Bukowski, *Biblia a literatura polska*, Warszawa 1990.

Ważne pojęcia:

pieśni błagalne, dziękczynne, pochwalne

psalm

Kamila Pankiewicz

LABIRYNT JAKO METAFORA LUDZKIEGO LOSU

Omów zagadnienie na podstawie *Mitologii* Jana Parandowskiego.

W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Przykładowa realizacja zadania

Wprowadzenie

Labirynt jako rodzaj konstrukcji znano i stosowano w starożytności, między innymi w Mezopotamii oraz Egipcie. Jest to budowla o skomplikowanym układzie sal i korytarzy, utrudniająca dostęp do głównego pomieszczenia, jak również wydostanie się na zewnątrz. Zazwyczaj był on zabezpieczeniem przed kradzieżami w farańskich grobowcach. Według Pliniusza, rzymskiego historyka żyjącego w I wieku n.e., istniały cztery słynne labirynty: egipski na terenie oazy Fajum, kreteński, zbudowany przez Dedala, etruski w Clusium (Chiusi) oraz grecki na wyspie Samos. W sztuce greckiej, a także rzymskiej wizerunki labiryntu występowały często na monetach i mozaikach oraz w malarstwie wazowym jako figury geometryczne. W średniowieczu były one stosowane we włoskich i francuskich gotyckich katedrach na posadzkach lub ścianach. Przybierały rozmaite formy: oktagonu, kreteńskiej spirali i koła. Pątnicy, którzy nie mogli sobie pozwolić na pielgrzymki za granicę (między innymi do Ziemi Świętej lub Rzymu), mogli przemierzyć na kolanach labirynt posadzkowy. Śpiewali oni wtedy psalmy pokutne bądź rozważali mękę Chrystusa. Obecnie labirynty są wykorzystywane w ogrodach i parkach – zdobyły one popularność w XVI wieku we Włoszech, gdzie pełniły funkcję miejsca zabaw i spotkań.

Symbolicznie labirynt miał odstraszać złe duchy – był malowany na drzwiach bądź ścianach greckich domów w celu ich zmylenia. W średniowieczu oznaczał dro-

gę wiary. Miał przedstawiać obraz ludzkiego życia, w którym występują trudności oraz pokusy. Wejściem do niego miały być narodziny, zaś wyjściem była śmierć. Obecnie jest symbolem poszukiwania, inicjacji, duchowej podróży, tajemnicy lub skomplikowanej sytuacji, z której trudno znaleźć wyjście.

Rozwinięcie zagadnienia w kontekście historycznoliterackim

Teza: Mit o Tezeuszu jest metaforą ludzkiego życia.

Argumenty

Labirynt łączy się z dwoma mitami – o Dedalu i Tezeuszu. Konstrukcja została zbudowana dla Minotaura, monstrum o budowie człowieka i byka. Była pałacem o skomplikowanym układzie korytarzy.

Tezeusz był synem Ajgeusa i Ajtry. Wychowywał się bez ojca. Gdy miał pięć lat, poznał Heraklesa, który wzbudził w nim tak duży podziw, że zapragnął być taki jak on. Heros wywróżył mu wielką, wspaniałą przyszłość. Po przybyciu do Aten dowiedział się, że Kreteńczycy co roku zabierają siedmiu chłopców i siedem dziewcząt, aby złożyć ich w ofierze potworowi. Tezeusz zgłosił się na ochotnika i przy pomocy Ariadny (kreteńskiej księżniczki) zabił Minotaura.

Mitologiczny motyw labiryntu wiąże się ze skomplikowanym i pogmatwanym światem, w którym człowiek, pomimo swego zagubienia oraz ograniczenia zdolności poznawczych, szuka drogi wyjścia. Wszelkie niebezpieczeństwa, jak również obawy, niczym Minotaur, znajdują się w jego centrum. Odzwierciedla to pewien model świata – aby zrozumieć jego porządek, musimy go poznać i stawić mu czoło. Labirynt jest także symbolem wytrwałego dążenia do osiągnięcia wyznaczonych celów.

Nie można też zapominać o symbolice inicjacji. Tezeusz wchodzi do labiryntu jako młodzieniec, zaś wychodzi jako pewny siebie i swoich umiejętności mężczyzna. Wyzbywa się tym samym naiwności oraz infantylności. Dzięki nowym doświadczeniom rozpoczyna nowy etap w swoim życiu. Przekonał się, że jego los zależy tylko od niego samego.

Ważną postacią jest Ariadna – to ona pokazuje herosowi rozwiązanie. Jej nić staje się symbolem nieoczekiwanej pomocy, wyjścia z trudnej sytuacji oraz wskazówki pomagającej rozwiązać jakiś problem. Mit prezentuje prawdę mówiącą o tym, że w naszym życiu potrzebne są osoby, które pomogą nam w poznaniu samych siebie oraz że człowiek nie jest w stanie samotnie pokonać trudności życia.

Motyw labiryntu jest ważnym elementem powieści *Proces* Franza Kafki. Józef K., jej główny bohater, został postawiony w akt oskarżenia, lecz nie wie, z jakiego powodu. Powoduje to zagubienie głównego bohatera, a także zmusza go do zadania pytania o sens świata i rozpoczęcia poszukiwań Prawa. Labiryntem stają się korytarze kolejnych biur i urzędów. Na alienację bohatera wpływa dodatkowo wszechobecna biurokracja, a także społeczeństwo, które również mają postać labiryntu. Świat jest zbudowany z elementów realnych, lecz zostają one poddane deformacji – są to obrazy jego lęków, zagubienia i samotności. Jest to wizja surrealistyczna, mająca cechy groteski, odrealnienia. W takiej scenerii główny bohater musi odnaleźć istotę swojego życia i sens istnienia. W przeciwieństwie do losów Tezeusza jego wyprawa kończy się klęską.

Podsumowanie

Mit o Tezeuszu doskonale przedstawia motyw labiryntu jako metafory ludzkiego życia. Bohater sam musiał przejść próbę, by zyskać nowe doświadczenia. Ariadna pozwoliła mężczyźnie dorosnąć, a także umożliwiła mu drogę do samopoznania. Dzięki temu, w przyszłości, Tezeusz mógł stać się jednym z największych mitycznych herosów antycznej Grecji.

Literatura uzupełniająca:

D. Polańczyk, *Mitologia Jana Parandowskiego*. Biblioteczka opracowań, Warszawa 2007, z. 55.

J. Parandowski, *Grecja. Wiadomości wstępne*, w: tegoż, *Mitologia. Wierzenia i podania Greków i Rzymian*, Warszawa 1992.

Ważne pojęcia:

labirynt

nić Ariadny

poszukiwanie sensu

samopoznanie

symbol

Wiktoria Stekla

JAKIE WIZJE ZAŚWIATÓW MOŻNA ODNALEŹĆ W LITERATURZE?

Omów zagadnienie na podstawie *Mitologii* Jana Parandowskiego.

W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Przykładowa realizacja zadania

Wprowadzenie

Idea życia po śmierci fascynowała ludzkość od zarania dziejów – stąd rozważania filozofów na temat życia i śmierci, ale też ludowe bajania i mity, podejmujące ten temat. Zbiory mitów, czyli opowieści kompilujących wierzenia dawnych kultur, służyły do wyjaśnienia procesów i zdarzeń zachodzących w naturze i w ludzkim życiu: narodziny bóstw, dzieje wielkich rodów, powstanie świata i życie pozagrobowe. Mity kosmogoniczne tłumaczyły powstanie świata, antropogeniczne – powstanie i dzieje człowieka, a eschatologiczne traktowały o miejscu jednostki we świecie, jej roli i o tym, co czeka ją po śmierci.

Z religijnego punktu widzenia zaświaty są miejscem, w którym ludzka dusza oczekuje ostatecznego sądu – wyrażone jest to chociażby w mitologii greckiej (sąd Minosa, Ajakosa i Radamantysa), egipskiej (sąd Ozyrysa w Sali Dwóch Prawd), a nawet w Biblii (miejscem Sądu Ostatecznego jest Dolina Jozafata). Rzecz jasna, w mitologii greckiej świat umarłych jest znacznie obszerniejszym miejscem: składa się z lokacji, w których na wieki spoczywają wszyscy ludzie.

W kulturze motyw zaświatów nierzadko łączy się z duchami i marami, które błądzą po świecie lub szukają sposobu na wstąpienie do Raju. Egzemplifikacją fascynacji życiem pośmiertnym jest motyw *ubi sunt* („gdzie są?”), który w pełnej formie tłumaczony jest jako: „gdzie są ci, którzy byli przed nami?”. Wiara w istoty nadprzy-

rodzone była obecna chociażby w dobie romantyzmu. Literatura tego okresu dotykała ważnych duchowych rozterek człowieka, jego wrażliwości i doświadczania przez niego obecności elementów fantastycznych w otaczającym świecie. Zainteresowanie duchowością charakteryzuje również typowo młodopolską fascynację spirytyzmem i mediumizmem, która wpłynęła na literaturę tego okresu.

Rozwinięcie zagadnienia w kontekście historycznoliterackim

Teza: Literackie obrazy zaświatów prezentują podświadome pragnienie człowieka, które opiera się na potrzebie moralnego dookreślenia, co jest dobre, a co złe. Uwidocznia się ono w motywie sądu i należnych ludziom miejsc w świecie pozagrobowym.

Argumenty

Mitologiczny Hades, świat umarłych i tzw. piekielna kraina, otoczony jest ogromną równiną, która emanuje smutkiem: skąpo porastają ją jedynie wierzby i czarnokore topole. Jest ona tak daleko, że nie sięga jej nawet najśłabszy promień słońca. Przejścia do zaświatów, w postaci jam i rozpadlin, z których ulatuje woń siarki, znajdują się również bliżej miejsc zamieszkałych przez człowieka. Dalej rozpościerają się bagniska rzeki Acheront (rzeki bóleści), której wody wpadają do Styksu (ten z kolei wpada do Kokytosu, rzeki lamentu, oraz Lete – rzeki zapomnienia). Aby dotrzeć do faktycznego świata umarłych, należy przepłynąć przez te rzeki w łodzi Charona, który przyjmuje zapłatę w postaci miedzianego obola. Z tego powodu grecki zwyczaj nakazuje wkładanie tej monety do ust zmarłego. Te dusze, których nie stać na przepłynięcie na drugą stronę, muszą błąkać się po nadbrzeżach rzek przez całą wieczność. Pustkowia Hadesu wypełnia szczekanie i warkot trzygłowego, piekielnego ogara – Cerbera, którego uspokajano miodowym ciastkiem. Cerber pilnuje, aby zmarli nie podjęli prób ucieczki z zaświatów. W krainie cieni oczekują na sąd dusze różnych ludzi, od niemowląt przez wojowników aż po samobójców, które otrzymawszy wyrok, udają się na przeznaczone im miejsce.

Tuż pod zamczyskiem Hadesa, który otoczony jest ognistą rzeką – Pyrieflegetonem, rozpościerają się bezmiary otchłani Tartaru. Jest to miejsce, którego pilnują trzy Erynie, będące uosobieniem wyrzutów sumienia. Skazani na męki w tym miejscu pilnowani są, aby wypełniali sumiennie swoją karę. Przykład bohaterów znajdujących się w tym miejscu stanowią Syzyf, skazany na wtaczanie pod górę głazu, który za każdym razem staczał się na sam dół, i Iksjon, którego przykuto do stale obracającego się, płonącego koła w ramach zadośćuczynienia za miłość do Hery.

Ci, którzy żyli sprawiedliwie i heroicznie, udają się na Wyspę Błogosławionych, znaną również jako Elizjum. Jest to miejsce wiecznej wiosny, gdzie panuje nieustająca szczęśliwość. Powietrze przesycone jest wonią kwiatów, rozbrzmiewa również muzyka, pochodząca z potrząsanych wiatrem liści i gałęzi boru. W centrum tej wyspy ulokowane jest złote miasto, pełne skrajnego przepychu: otaczające je mury są ze szmaragdu, a bruk z kości słoniowej. Wokół miasta przepływa rzeka wonnego olejku, a jego mieszkańcy nigdy się nie starzeją. Przebywanie w Elizjum wiąże się również z biesiadowaniem na Polu Elizejskim.

Bohater *Boskiej komedii* Dantego Alighieri odbywa podróż poprzez zaświaty wraz ze swoją ukochaną Beatrycze, która przewodzi mu w wędrówce po Raju, oraz z Wergiliuszem (symbolem ludzkiej wiedzy) w trakcie tułaczki po czyścisku i piekle. Podobnie jak w mitologii greckiej, zaświaty są podzielone na Piekło i Raj, jednak w utworze mistrza Dantego (podobnie jak w chrześcijańskiej oraz średniowiecznej świadomości) znajduje się również Czyściec. Mieszkańcami zaświatów są pokutnicy, świetliste zjawy zamieszkujące Niebo oraz piekielni przestępcy i obłudnicy. Kraina kaźni została stworzona przez Lucyfera, który bazował ją na schemacie leju, podzielonego na dziewięć kręgów. Na dnie tego stożka znajduje się sam Lucyfer, a ponad bramami piekieł widnieje napis – *Porzućcie wszelką nadzieję wy, którzy tu wchodzicie*.

Pierwszym kręgiem piekieł jest Limbo, któremu stróżuje Charon. Zamieszkuje go ludzie cnotliwi i dobrzy, jednak narodzeni przed Chrystusem – nie zostali zatem ochrzczeni. Cierpieniem mieszkańców Limbo jest wieczna tęsknota. W krę-

gu drugim znajdują się osoby, które nie potrafiły zapanować nad swoją cielesnością. Pokutują oni poprzez zaprzeczenie lub wzmocnienie ich przewinień oraz przez nieustanny huragan, który targa ich ciałami. Krąg trzeci gości osoby zachłanne w jedzeniu i piciu – te postaci skazane są na ugrzęźnięcie w bagnie i bycie gryzionym przez strażnika kręgu, Cerbera. W kręgu czwartym toczą przed siebie głowy rozrzutnicy i skąpcy, którzy obrażają się wzajemnie i zmieniają kierunek ruchu toczenia. Przeptywając przez Styks łodzią Flegiasza, dociera się do kręgu piątego, gdzie w cuchnącym bagnie tkwią zazdrośnicy i osoby gniewne. Szósty krąg, znajdujący się w Dolnym Piekle, gości heretyków, którzy zmuszeni są do spoczynku w płonących trumnach. Strzeżony przez Minotaura krąg siódmy jest domem dla bluźnierców i gwałtowników, odbywają się w nim różne kaźnie, zależne od przewinień człowieka. Samobójcy zmienieni w drzewa są szarpani przez harpie, tyrani i mordercy pływają w rzece krwi, a bluźniercy, lichwiarze i homoseksualiści muszą znosić ognisty deszcz. W kręgu ósmym znajduje się również rzesza grzeszników, których generalizuje się jako kłamców i fałszywców. W ramach kary są oni smagani biczami, zanurzani w kale, zawieszani do góry nogami (ich stopy smagane są płomieniami), nurzani w gorącej smole, gryzieni przez węże aż do śmierci (jednak nieszczęśnik odradzał się po tej złudnej chwili wolności) oraz zarażeni trądem. Dziewiąty, a zarazem ostatni krąg piekieł, jest domem Lucyfera – zdrajcy są tam torturowani poprzez bycie skutym lodem bądź tkwienie w lodowatym jeziorze po policzki. Ci jednak, którzy zdradzili swoich dobroczyńców, miażdżeni są w paszczach Lucyfera.

Czyściec jest wzniesieniem, na którego szczycie znajduje się Ziemski Raj – pokutnicy przebywają na najniższych stopniach góry, a dusze, które nie zasłużyły na Zbawienie, muszą tu trwać aż do momentu odkupienia swojej winy.

Z kolei Raj, podobnie jak i Piekło, to przestrzeń zbudowana na schemacie dziewięciu sfer, które są nazywane Niebami. Te lokacje są ulokowane analogicznie do rozkładu planet w Systemie Słonecznym. Raj jest niematerialny, zatem nic, co się tam znajduje, nie jest cielesne. Cała rzeczywistość, jakiej doznaje się w Niebach, jest mieszaniną kolorów, zapachów, uczuć i obrazów, dlatego wędrowka po Raju w du-

zym stopniu przypomina wizję. Wędrując poprzez Raj i siedem Niebios, które są analogią do siedmiu cnót, dociera się do Empireum – Domu Boga, który zbudowany jest na podobieństwo kształtu róży.

Podsumowanie

Literackie obrazy zaświatów są zróżnicowane: nie przedstawiają wyłącznie domeny śmierci jako strefy pogrążonej w mroku, strachu i żalu, ale kultura i utwory literackie wykształciły również pozytywny obraz świata, który czeka człowieka po śmierci. Mistrz Dante wyraźnie inspirował się chrześcijańskim obrazem zaświatów, jednak wplata w niego elementy mitologii greckiej, która zakorzeniła się w literaturze i kulturze europejskiej. Poprzez kreację świata umarłych jako miejsca, w którym odbywa się sąd nad duszą człowieka, literatura podkreśla ludzką potrzebę praworządności (nawet jeśli ta nie zawsze jest osiągalna w życiu doczesnym). Obrazowanie pokuty, jaka czeka grzesznika po odejściu „na drugą stronę”, jest więc pewnego rodzaju przestrogą kierowaną do człowieka.

Literatura uzupełniająca:

J. Parandowski, *Grecja. Wiadomości wstępne*, w: tegoż, *Mitologia. Wierzenia i podania Greków i Rzymian*, Warszawa 1992.

Ważne pojęcia:

mitologia

przemijanie

ubi sunt

życie po śmierci

Zuzanna Kostro

MIŁOŚĆ SILNIEJSZA NIŻ ŚMIERĆ

Omów zagadnienie na podstawie *Mitologii* Jana Parandowskiego.

W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Przykładowa realizacja zadania

Wprowadzenie

Mitologia jest zbiorem podań, opowieści wyrażających wierzenia jakiejś społeczności. Pierwotnie funkcjonowały one w tradycji oralnej, pomagały zrozumieć i wyjaśnić początki istnienia ludzi, a także wytłumaczyć, jak i po co został stworzony świat.

Mity dzielą się na: teogoniczne (o powstaniu i naturze bogów), kosmogoniczne (o powstaniu i początkach świata), antropogeniczne (o powstaniu człowieka) oraz genealogiczne (mówiące o historii pokoleń ludzkich, o pokoleniach bohaterów). Pełnią funkcję poznawczą, światopoglądową i sakralną.

Rozwinięcie zagadnienia w kontekście historycznoliterackim

Teza: Mity ukazują, jak wielkim uczuciem jest miłość, która potrafi przewyciężyć śmierć.

Argumenty

Orfeusz był królem i śpiewakiem Tracji, a jego żoną została piękna nimfa drzewna, Eurydyka. Młodzi bardzo się kochali, jednak pewnego dnia wydarzyła się tragedia – Eurydyka, uciekając przed Aristajosem, synem Apollina i nimfy Kyreny, została ugryziona przez żmiję, na skutek czego zmarła. Orfeusz długo rozpa-

czał po żonie, aż w końcu zdecydował się udać do podziemi i zabrać stamtąd ukochaną. Jego gra na lutni przekonała Charona, aby przewiózł go za darmo przez rzekę Styks. Również pilnujący wejścia do Hadesu Cerber nawet nie zaszczekał i nie zaatakował Orfeusza, gdy ten przechodził obok. Orfeusz stanął przed władcą piekieł, zaczął grać, a jego skargi ułożyły się w pieśń, która wzruszyła same Erynie. „Hades oddał Orfeuszowi Eurydykę i kazał ją Hermesowi wyprowadzić na świat z powrotem. I jedno jeszcze powiedział: Eurydyka iść będzie za Orfeuszem, za nią niech kroczy Hermes, a Orfeusz niech pamięta, że nie wolno mu oglądać się poza siebie”. Mimo nakazu Orfeusz spojrział na swoją ukochaną, tym samym tracąc ją na zawsze. Orfeusz wrócił do Tracji, gdzie „skargami swymi napełniał góry i doliny”, aż pewnej nocy został rozszarpany przez dziki orszak bakchiczny. Muzy, którym Orfeusz wiernie służył przez całe swoje życie, pozbierały części jego ciała i złożyły u stóp Olimpu.

Miłość Orfeusza do Eurydyki była tak potężna, że ukochany, aby odzyskać zmarłą żonę, udał się do samego królestwa piekieł, ryzykując własnym życiem. Dzięki szczerości swoich uczuć udało mu się przekonać przewoźnika dusz oraz strażnika wrót podziemia, aby pozwolili mu udać się dalej, do samego Hadesa, który – podobnie jak Erynie, znane ze swojego okrucieństwa – wzruszył się historią zakochanych i zdecydował się oddać Orfeuszowi Eurydykę. Orfeusz tak bardzo kochał swoją żonę, że wolał umrzeć w drodze do podziemi, niż żyć bez ukochanej.

Inna bohaterka mitologii, Antygona, była córką Edypa i Jokasty oraz siostrą Ismeny, Polinejesa i Eteoklesa. Po odejściu ojca w Tebach pozostali dwaj synowie Edypa. Bracia ustalili, że jeden z nich będzie rządzić krajem rok, a po roku nastąpi zmiana i władzę przejmie drugi z braci. Jednak Eteokles nie chciał oddać berła bratu i wygnał go z kraju. Polinejes schronił się w Argos, u króla Adrastos. Namówił go do wyprawy przeciwko Tebom: „Adrastos zebrał wojsko i obległ miasto. Ale Tebańczycy uczynili wypad i odnieśli zwycięstwo. Wszyscy wodzowie nieprzyjacielscy polegli. Eteokles również padł na polu bitwy”. Rządy przejął Kreon, który zabronił pochówku zdrajcy Polinejesa pod groźbą śmierci. Jednak siostra zmarłego, Antygona, nie mogła pogodzić się z tym, jak został potraktowany jej brat

– wykopała grób i pochowała ciało Polinejesa. Za karę zamurowano ją żywcem w sklepionej piwnicy.

Antygona tak bardzo kochała swojego brata, że mimo kary śmierci, jaka groziła za pochowanie zwłok zdrajcy, urządziła Polinejesowi pogrzeb. Zdała sobie sprawę, że nie może pozwolić, aby zwłoki jej ukochanego brata zostały zbezczeszczone. Jej uczucie oraz prawa boskie były silniejsze od strachu przed śmiercią. Odwaga nie pozwoliła jej ulec groźbie kary.

Przykładem losu, w którym miłość okazała się silniejsza od śmierci, jest historia tytułowych bohaterów *Tristana i Izoldy*, autorstwa Josepha Bédiera. Para kochanków, mimo wielu przeciwności losu (małżeństwo Izoldy Jasnowłosej z królem Markiem, spisek zazdrosnych o Tristana baronów) przez całe swoje życie darzyli się szczerym uczuciem, które nie wygasło nawet po śmierci – symbolem ich połączenia stał się liściasty głóg – roślina wyrosła z grobu Tristana i zanurzyła się w grobie Izoldy. Mimo że miejscowa ludność regularnie ucinała pędy, odrastały one każdej nocy. Gdy okazało się, że roślina nie daje się poskromić, król Marek zabronił ją ucinać.

Podsumowanie

Literatura niejednokrotnie poruszała temat siły miłości i jej oddziaływania na ludzkie życie. Miłość była postrzegana jako źródło odwagi i bohaterstwa – pod jej wpływem człowiek był gotowy na wszelkie poświęcenie dla ukochanej osoby. Nawet śmierć nie była w stanie zabić miłości ani rozdzielić kochanków – ich uczucie trwało pomimo upływu lat, a pamięć o nim nigdy nie zanikła.

W przypadku Orfeusza i Eurydyki miłość poprowadziła młodzieńca aż do królestwa piekieł, gdzie – ryzykując własnym życiem – pokonywał przeszkody, aby poprosić samego Hadesa o przywrócenie życia ukochanej. Jego miłość do kobiety była tak silna, że nie wyobrażał sobie życia bez niej – wolał umrzeć, próbując ją odzyskać, niż zostawić ją samą.

Z kolei Antygona, świadoma okrutnej kary, jaka czekała każdego, kto miałby odwagę pochować zdrajcę, wolała zaryzykować własnym życiem niż pozwolić na bezczeszczenie zwłok jej ukochanego brata.

Natomiast miłość Tristana i Izoldy okazała się wieczna, broni jej sama natura w postaci głogu łączącego parę kochanków po ich śmierci.

Literatura uzupełniająca:

J. Parandowski, *Grecja. Wiadomości wstępne*, w: tegoż, *Mitologia. Wierzenia i podania Greków i Rzymian*, Warszawa 1992.

Ważne pojęcia:

miłość i śmierć

oddanie

poświęcenie

wierność

Lucja Grabowska

**CIERPIENIE I HEROIZM JAKO DWIE POSTAWY CZŁOWIEKA
W ZMAGANIU SIĘ Z LOSEM**

Omów zagadnienie na podstawie znanych Ci fragmentów *Iliady* Homera.

W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Przykładowa realizacja zadania

Wprowadzenie

Starożytni Grecy wierzyli, że losem ludzkim rządzą trzy boginie przeznaczenia – Mojry. Jednak z dzieł starożytnych wynika, że nie tylko one miały na niego wpływ. Wszyscy majestatyczni, nieśmiertelni, obdarzeni potężnymi mocami, jednocześnie posiadający wiele ludzkich cech bogowie stale ingerowali w życie śmiertelnych.

Jednym z dzieł, w którym to oddziaływanie stanowi szczególnie ważny element, jest *Iliada* Homera. Choć opowiada o gniewie Achillesa i związanych z nim epizodach wojny trojańskiej, to w eposie stale przeplatają się wątki boskiego świata. Pierwszym z nich, stanowiącym podstawę utworu, jest mit o jabłku niezgody – złotym owocu podpisanym „dla najpiękniejszej”, rzuconym przez boginię Eris na weselu Tetydy z Peleusem. Doprowadziło to do sporu między trzema innymi boginiami: Herą, Afrodytą i Ateną, a finalnie zapoczątkowało o wiele większy i poważniejszy spór, czyli wojnę trojańską.

W *Iliadzie* Homera konflikt rozgrywa się na dwóch płaszczyznach – ludzkiej i boskiej. Oznacza to, że nie tylko ludzie, ale także bogowie są podzieleni. Od początku do końca dzieła wielokrotnie ingerują w przebieg bitew oraz decyzje bohaterów.

Rozwinięcie zagadnienia w kontekście historycznoliterackim

Teza: W *Iliadzie* Homera ukazane są dwie postawy zmagania się z losem: cierpienie, reprezentowane przez Achillesa, i heroizm, prezentowany przez Hektora.

Argumenty

Gniew i cierpienie Achillesa to przewodni temat *Iliady*. Niepokonanego dotychczas herosa, syna bogini Tetydy, o nadludzkiej sile pokonało ludzkie uczucie straty. W księdze XVI czytamy, jak Patroklos rusza do walki w zbroi Achillesa, który nie chce brać w niej udziału. Mimo początkowych sukcesów na polu bitwy Patroklos ginie pod ciosem Hektora. Załamuje to Achillesa, który zdaje sobie sprawę ze swojego egoizmu i przyczynienia się do tej śmierci. Rozpacz oraz cierpienie szybko sprawiają, że bohaterem zawładnęła żądza zemsty. Była ona tak silna, że heros nie zważał nawet na przeznaczenie. Przepowiednia głosiła bowiem, że niedługo po pokonaniu Hektora sam Achilles zginie. Jego zachowanie, określane często mianem szału, nie skończyło się jednak na zabiciu Hektora. Achilles przywiązał jego zwłoki do rydwanu i obwiał wokół murów miasta, dając upust swojemu gniewowi. Ostatecznie heros ginie ugodzony strzałą Parysa w jedyne śmiertelne miejsce swojego ciała – piętę. Spełniona przepowiednia kończy jego cierpienie.

Hektor bez wątplenia jest w *Iliadzie* postacią heroiczną. W przeciwieństwie do Achillesa charakteryzuje się opanowaniem i stara się tłumić w sobie nienawiść do przeciwników. Odwaga Hektora uwidocznia się bardzo wyraźnie, gdy bohater, zdając sobie sprawę z wielkiego niebezpieczeństwa, staje do walki z herosem. Jak czytamy w księdze XXII, losy tej walki nie są jednak zależne od samych walczących. Pojedynek dwóch najdzielniejszych bohaterów, podobnie jak całą wojnę trojańską, obserwują bogowie. Tetyda skłania Zeusa, aby zaszkodził Grekom. Bóg, zgadzając się, waży losy herosów i to ten Hektora spada do Hadesu. Przed takim przeznaczeniem nie ma już ucieczki, ale mimo to Achilles wraz z Hektorem stają do pojedynku, którego wynik już został przesądzony. Starcie nie trwa długo, a Hektor ginie.

Cierpienie oraz heroizm jednostki możemy odnaleźć w dramacie Juliusza Słowackiego *Kordian*. Tytułowy bohater jest wrażliwy, osamotniony, nieszczęśliwie zakochany i nierozumiany przez siebie współczesnych. Dostrzegając mizerność dążeń i działań otaczających go ludzi, pragnie poświęcić się dla ojczyzny, dokonać heroicznego czynu – planuje zamach na cara. Choć w decydującym momencie załamuje się, nie ponosi klęski. Ma przekonanie, że publiczna egzekucja, której ma być poddany, zapewni mu wielkość i chwałę, a także wskaże jego rodakom, jak właściwie postępować. Zainspiruje ich do podejmowania bohaterskich czynów w imię miłości ojczyzny.

Podsumowanie

Bohaterowie *Iliady* Homera, Achilles i Hektor, są postaciami tragicznymi, choć każdy z nich inaczej radzi sobie z losem. Achilles jest bohaterem, który od początku zna swoje przeznaczenie. Tak wielki heros i wojownik, mimo licznych wad, ma świadomość, że jego życie jest pod ciągłą obserwacją nie tylko ludzi, lecz także bogów. Po stracie Patroklosa, który zginął niejako z winy Achillesa, bohater z pełną świadomością losu wybiera zemstę na Hektorze. Jego cierpienie posuwa go do spełnienia przepowiedni. Można nawet powiedzieć, że heros akceptuje własną śmierć, kiedy staje do walki z trojańskim księciem. Jak każda postać *Iliady* Achilles nie może uciec przed przeznaczeniem, ponieważ dosięgnie go ono niezależnie od tego, jak bohater postąpi.

Hektor, mimo wszystkich swoich pozytywnych cech, nie wygra z przeznaczeniem. Jest znakomitym żołnierzem i jeźdźcem, kochającym swój lud oraz swoją rodzinę. Zdaje sobie sprawę, że jego śmierć przyspieszy upadek Troi, ale poddaje się temu losowi. Nawet wiedząc, że prawdopodobnie nie pokona Achillesa, odważnie staje do walki, wykazując się heroizmem. Jest przez to także szlachetniejszy od przeciwnika, rozumie, że w walce jeden z nich musi zginąć. Wykazuje się szcunkiem, gdy przed walką prosi Achillesa o wydanie jego ciała rodzinie oraz obiecuje uczynić to samo w wypadku śmierci przeciwnika.

Literatura uzupełniająca:

Z. Kubiak, *Wstęp*, w: Homer, *Dzieła*, t. I, Warszawa 1990.

Ważne pojęcia:

cierpienie

heroizm

miłość ojczyzny

przeznaczenie

przyjaźń

tragizm

Wiktoria Stekla

CZŁOWIEK ŚREDNIOWIECZNY WOBEC ŻYCIA I ŚMIERCI

Omów zagadnienie na podstawie znanych Ci fragmentów

Legendy o świętym Aleksym.

W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Przykładowa realizacja zadania

Wprowadzenie

Człowieka średniowiecznego śmierć nie przerażała tak, jak ludzi współczesnych. Przyczyniły się do tego pomory i wojny, które wiązały się ze scenami agonii i cierpienia. Umierano w otoczeniu bliskich, w przypadku władców – w obecności dworzan, zaś w przypadku żebraków – na oczach przechodniów. Kler nieustannie głosił o powstaniu z prochu i obróceniu się weń, gdyż śmierć oferowała wyzwolenie duszy i życie pozagrobowe. Sumienne przestrzeganie dekalogu miało zagwarantować człowiekowi zbawienie. Jednak człowiek średniowieczny czuł obrzydzenie przed śmiercią i zwłokami – odrazę przed toczącymi ciała czerwiemi. Panowało przekonanie, że ciał świętych nie toczyło robactwo, a same nie gniły. Wszechobecna śmierć wpłynęła na kulturę wieków średnich, stąd osobliwa fascynacja tematyką konania.

Rozwinięcie zagadnienia w kontekście literacko-kulturowym

W późnośredniowiecznej sztuce plastycznej i literaturze, a nawet w ikonografii, popularny był motyw śmierci. Nawet Biblia, najważniejsza chrześcijańska księga średniowiecza, zawierała podstawy do fascynacji śmiercią i przemijaniem. Myślą przewodnią Księgi Koheleta jest łacińskie *Vanitas vanitatum et omnia vanitas*, czyli

marność nad marnościami i wszystko marność. Motyw *vanitas* był jeszcze wyraźnie widoczny w literaturze i sztuce średniowiecza, jednak te egzystencjalne dociekania pojawiały się na przestrzeni różnych epok. Marność może być odczytywana jako ulotność, zatem z biblijnej myśli wynikałoby, że wszystko jest krótkotrwałe: ludzkie życie, radość, dobra materialne. W perspektywie śmierci ważne jest to, jakim człowiekiem się było – najbardziej liczyły się: ciężka praca, rozsądne korzystanie z dóbr, które ofiarował ludziom Bóg, i wiara w Niego.

Ars (bene) moriendi, czyli sztuka (dobrego) umierania pojawiała się w tytułach traktatów moralistycznych, których tematyka ustanawiana była już we wczesnym średniowieczu na podstawie stoickich kierunków filozoficznych. Motyw ten łączy się z sądem nad zmarłymi, podczas którego człowiek osądzany jest jako godny zbawienia bądź skazany na potępienie. *Ars bene moriendi* było też swoistą instrukcją dla wiernych – zbiorem poleceń, który towarzyszył umierającemu. Sztuka dobrego umierania przedstawia sceny takie jak: grono postaci, które otacza leżącego na łożku *moribunda* (konającego), podczas gdy po jego duszę przybywają aniołowie i diabły, którzy oddają się psychomachii, walcząc o duszę nieszczęśnika.

Danse macabre (taniec śmierci), motyw, który ponownie wyłania się w sztuce barokowej, był jedną z najpopularniejszych alegorycznych przedstawień śmierci w późnym średniowieczu – była ona obrazowana jako korowód ludzi tańczących z upersonifikowanym kościotrupem. Tę metaforę można odczytać jako upomnienie przed śmiercią i fatalistycznym losem człowieka, a także jako wyraz marności ludzkiego żywota oraz świata doczesnego. Motyw ten sugeruje, że w obliczu śmierci wszyscy są równi, bez względu na stan społeczny, wykształcenie, wykonywany zawód czy wiek.

W kulturze średniowiecza popularny był również zwrot *memento mori* (pamiętaj o śmierci). Stanowi on przypomnienie o nieuchronności końca życia. Ten istotny motyw często wykorzystywany był w literaturze późnego średniowiecza. Jego treść jest również wyrazem sprzeciwu wobec ślepych dążeniom do przyziemnych, pozornie trwałych dóbr materialnych.

Teza: Człowiek średniowieczny był przygotowany na śmierć dzięki motywom kulturowym i dogmatom, których przestrzeganie miało gwarantować życie wieczne.

Argumenty

Legenda o świętym Aleksym to wierszowana legenda hagiograficzna, która wyszła spod pióra anonimowego autora. Opowiada o żywocie świętego Aleksego, syna Eufamijana i Aglijas – rzymskich patrycjuszy. Ojciec Aleksego wiernie służył Bogu, posiadał ogromny dwór i równie dużą liczbę dworzan, a jako moralnie dobry człowiek opiekował się wdowami i sierotami. Ze związku Eufamijana i Aglijas narodził się Aleksy, który został przeznaczony do czegoś znacznie lepszego od swojego ojca i z jeszcze większym zadowoleniem służył Panu.

Aleksy nie skonsumował swojego małżeństwa z Famijaną, tym samym zachowując jej cnotę. Nakazał jej służyć Bogu, szanować swoich rodziców oraz pomagać tym, którzy tkwią w ubóstwie. Tytułowy bohater, przeszedłszy na drogę ascezy, dzień po zaślubinach udał się w podróż, biorąc ze sobą bogactwa, które rozdał żebrakom, klerowi i studentom. Wyzbył się dóbr materialnych, a następnie umartwiał swoje ciało, aby dobrze przygotować się do życia wiecznego.

Asceta przebywał pod bramami kościoła niezależnie od pogody i przeciwności losu. Uznano go za świętego przez cuda, które działy się w Domu Bożym za jego pośrednictwem – Matka Boska nakazała jednemu z żaków odemknąć wrota kościoła, aby wpuścić marznącego na dworze Aleksego. Jednak nie akceptował on popularności, której przysporzyła mu jego asceza, dlatego udał się w dalszą podróż do miejsca, gdzie nikt go nie znał. Los jednak zmusił go do powrotu do Rzymu, do swojego rodzinnego miasta. Próba skontaktowania się z własnym ojcem zakończyła się fiaskiem. Aleksy znalazł się pod schodami budynku, gdzie wylewano na niego pomyje.

Przez szesnaście lat cierpiał nędzę i upokorzenie jako żebrak na ulicach Rzymu. Przeczuwał nadchodzącą po niego śmierć, dlatego postanowił godnie się do niej przygotować. W utworze podkreślono, jak jest to istotne. Aleksy napisał więc list pożegnalny, w którym przedstawił swoje losy. Gdy skonał, jego ręka zacisnęła

się na papierze z taką siłą, że nie dane było nikomu wyrwać mu zwitku. Jego odejściu towarzyszyły cudowne zdarzenia: w całym Rzymie rozbrzmiały dzwony, gdy ludzie odnaleźli ciało ascety, gremialnie gromadząc się wokół jego zwłok, które wydzierały zapach uzdrawiający chorych. Ani kapłaństwo, ani papież, ani nawet cesarz nie byli w stanie pozyskać listu. Dłoń Aleksego rozwarła się dopiero w kontakcie z dłońmi Famijany, co mogło oznaczać, że list skierowany był właśnie do niej. Aleksey odszedł ze świata w aurze świętości.

Drugim anonimowym dziełem, traktującym o sposobach uzyskania życia wiecznego, jest *Rozmowa Mistrza Polikarpa ze Śmiercią*. Polikarp jest człowiekiem uczonym, który uprasza Boga o możliwość spotkania ze Śmiercią, co ziściło się podczas jego błagalnej modlitwy. Śmierć została przedstawiona jako zwłoki półnagiej kobiety w stadium rozkładu, która w dłoni trzyma kosę. Wygląd kostuchy był tak przerażający, że uczony padł na ziemię.

Bezwzględność Śmierci została wspomniana w prologu, gdzie podmiot liryczny wystosowuje apel do ludzkości, zaczynający się słowami: „Wszycy ludzie, posłuchajcie, okrutność śmirci poznajcie!”. Spotkanie z Kostuchą jest nieuchronne – niezależnie od wieku.

Śmierć spełnia prośbę Polikarpa i opowiada mu swoje dzieje, zaczynając od momentu, w którym Ewa zerwała zakazany owoc w Edenie. Od tamtej chwili nieustannie towarzyszyła ludzkości. Kostucha wspomina, że nikt nie wymknie się z jej mocy, ponieważ dominuje ona nad śmiertelnikami. Po śmierci ludzie stają się równi, niezależnie od ich docześnie zajmowanej pozycji społecznej, co świadczy o tym, że Śmierć jest sprawiedliwa i sumienna. Każdy człowiek powinien żyć ze świadomością, że w swoim czasie spotka go Kostucha.

Polikarp otrzymuje od Śmierci wskazówki, mówiące mu, jak powinien żyć, aby osiągnąć chwałę niebieską. Miały ją zagwarantować cnotliwe życie i sumienna służba Bogu – jest to swoiste *praeparatio ad mortem*, czyli przygotowanie się do momentu zgonu.

Podsumowanie

Człowiek średniowieczny był nieustannie uświadamiany o ulotności spraw doczesnych. Duchowieństwo i szeroko pojęta sztuka oferowały różnego rodzaju instrukcje, które sugerowały, jak osiągnąć życie wieczne. Literatura średniowiecza obfitowała w motywy, które uwrażliwiały społeczeństwo na nieuchronność śmierci. Jej obraz, choć budził obrzydzenie i strach, był w znacznej mierze pozytywny – była przecież sprawiedliwym sędzią, przed którym każdy był równy. Niezależnie od reprezentowanego stanu społecznego człowiek bogobożny musiał zagwarantować sobie miejsce w Domu Bożym. Praktykowanie ascezy miało ułatwić ludziom pogodzenie się z marnością życia i przemijalnością dóbr materialnych, a co za tym idzie, kładziono intensywny nacisk na religijność i wartości duchowe.

Literatura uzupełniająca:

E. Rozwadowska, *Postrzeganie śmierci w literaturze średniowiecza*, w: *W drodze do brzegu życia*, t. VI, red. E. Krajewska-Kułak, C. Łukaszuk, Białystok 2009.

T. Michałowska, *Literatura polskiego średniowiecza. Leksykon*, Warszawa 2011.

Ważne pojęcia:

ars bene moriendi

asceza

danse macabre

praeparatio ad mortem

vanitas

Kamila Pankiewicz

MOTYW TAŃCA ŚMIERCI

Omów zagadnienie na podstawie znanych Ci fragmentów

Rozmowy Mistrza Polikarpa ze Śmiercią.

W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Przykładowa realizacja zadania

Wprowadzenie

W późnym średniowieczu Europę zaczęły dziesiątkować choroby i epidemie. Ponadto nastąpiła fala głodu, a także konfliktów zbrojnych. Wiedza o higienie oraz ciele człowieka nie była powszechna, zaś śmierć stanowiła zjawisko wszechobecne wśród ludności. W życiu społeczno-kulturalnym dominowały Kościół i religia. To one kształtowały postawy moralne człowieka oraz jego światopogląd. Życie w sferze *profanum* było epizodyczne i bezużyteczne, zaś śmierć otwierała bramę do sfery *sacrum*, która stanowiła istotny element wiary chrześcijańskiej. Świadomość była zdominowana przez myśl o nieuniknionej śmierci (*memento mori* – pamiętaj o śmierci), która nie oznaczała kresu, ale początek nowego istnienia. Ludzka egzystencja sprowadzała się do przygotowań do życia pośmiertnego (*praeparatio ad mortem* – przygotowanie do śmierci). Kultura średniowiecza wypracowała szereg zasad określających pobożne i cnotliwe życie na ziemi, zaś w literaturze tego okresu możemy odnaleźć obrazy, które usiłują złagodzić jej grozę, jak również pokazać jej pozytywne strony.

Ludzie starali się pojąć, zrozumieć i wyobrazić sobie śmierć. Przedstawiana była ona w różnorodny sposób – najpopularniejszą wizją jest ta, ukazująca ją jako kościotrupa z kosą. Równie powszechnie wizualizowano ją jako rozkładające się

zwłoki. Śmierć ukazywano także w postaci kobiety o rozwianych włosach – czwarte-go jeźdźcę Apokalipsy, kosynierkę, która zbierała ludzkie żniwo, wojowniczkę, która posługiwała się kijem, maczugą, a nawet młotem. Jako myśliwa potrafiła urządzać polowania na ludzkie dusze. Chętnie obrazowano ją jako wytrawnego gracza (zazwyczaj szachów bądź kart), który zawsze wygrywa rozgrywkę. Wydaje się jednak, że najbardziej sugestywnym z jej wyobrażeń było *danse macabre* (taniec śmierci). Ten alegoryczny motyw rozpowszechnił się w kulturze średniowiecznej Europy. Pojawił się w XIV wieku we Francji, zapewne pod wpływem epidemii dżumy. Przedstawiał korowód wszystkich stanów społecznych: duchowieństwa, możnowładców, szlachciców, mieszczan oraz chłopstwa. Do grobów prowadziły je trupy bądź spersonifikowana śmierć. Wizja ta miała przypominać ludziom o tym, że ich żywot jest krótki, zaś koniec może nadejść w każdej chwili, a także ukazywała równość wobec niej ludzi wszystkich stanów, profesji czy wieku.

Rozwinięcie zagadnienia w kontekście historycznoliterackim

Teza: *Rozmowa Mistrza Polikarpa ze Śmiercią* przedstawia literacki motyw tańca śmierci.

Argumenty

Rozmowa mistrza Polikarpa ze Śmiercią jest najdłuższym zachowanym polskim wierszem średniowiecznym, a także jednym z najpopularniejszych zabytków polskiego piśmiennictwa tego okresu. Był on wzorowany na łacińskim dziele zatytułowanym *Dialogus magistra Polycarpi cum morte*, który pochodził z XIV wieku. W zbiorach Biblioteki Seminaryjnej w Płocku znajdował się niepełny tekst rękopisu, który powstał w latach 1463–1465. Niestety, manuskrypt zaginął w czasie II wojny światowej. W 2018 roku Wiesław Wydra odnalazł w Bibliotece Uniwersyteckiej w Erlangen nieznaną drukowaną wydanie utworu pochodzące z 1542 roku. Co ciekawe, zachowało się ono w całości i nosi nazwę *Śmierci z Mistrzem dwojakię gadania*,

książki wyborne ku polepszeniu żywota ludzkiego użyteczne, w których ukazuje srogości i gorzkość jej. Teraz nowo nieco przydano.

Jest to wierszowany dialog moralistyczno-dydaktyczny, w którym człowiek jest przygotowywany do śmierci – odwołanie do *praeparatio ad mortem*. Utwór ma charakter paraboliczny, nie zostały w nim określone ani czas, ani konkretne miejsce akcji. Ma to wydźwięk uniwersalny – przestroga dotyczy wszystkich grzeszników, bez względu na ich pozycję społeczną czy majątek.

Utwór można podzielić na trzy części: wstęp, przedstawienie bohaterów oraz dialog właściwy. We wstępie występuje prośba do Boga o pomoc w napisaniu dzieła i chęć sławienia Najwyższego. Ponadto tekst ma nakłonić grzeszników do nawrócenia. W dalszej części przedstawiona jest postać Polikarpusa (Polikarpa), mędrca, który prosi o ujrzanie Śmierci. Po chwili ta ukazuje się mu. Jest przedstawiona jako pożółkłe, pomarszczone kobiece ciało w trakcie rozkładu. W rękę wciąż trzyma kosę, która służy do ścinania głów ludziom, którzy kończą swoje śmiertelne życie (motyw kosynierki). Nie ma zębów, a z twarzy odpada jej nos. W zależności od nastroju ciągle zmienia swoje zachowania, na przykład przez nierozsądne pytania Polikarpa jest gotowa uciąć mu głowę, ale innym razem jest w stosunku do niego pobłażliwa.

Śmierć wyjawia, że nikt nie jest w stanie jej przekupić, a przez to żyć wiecznie. Jest to misja nadana jej przez Boga. Podkreśla to, że w jej obliczu każdy jest sobie równy i każdego czeka ten sam los: „Każdemu ma kosa zgodzi [...] Wszytki ja pobierzę k sobie”, jednak dla ludzi grzesznych będzie on znacznie gorszy. Podczas Sądu Ostatecznego ma prowadzić dusze do piekła. Stwierdziła, że będą ją błagać o litość, lecz ona pozostanie nieugięta. Ważnym elementem jest fragment o „płasaniu z kosą” – jest to motyw tańca śmierci, który w sztuce jest zaprezentowany jako korowód przedstawicieli różnych stanów oraz umieszczoną w centrum Śmiercią, zapraszającą ich do tańca. W utworze zostali wyliczeni przedstawiciele różnych grup społecznych, płci, wieku czy zawodu. Uosobiona rozmówczyni Polikarpa podkreśla, że wszyscy oni są równi wobec wyroków boskich i nieuchronności odejścia ze świata. Podkreśla absolutną władzę nad człowiekiem, jaką otrzymała od Boga, a także przemijanie wszystkich ziemskich spraw.

W rękopisie płockim brakuje zakończenia, ale znamy je dzięki późniejszym przekładom ruskim. Śmierć poradziła Polikarpowi, by ten był posłuszny Bogu, ponieważ tylko w ten sposób osiągnie zbawienie duszy. Zapowiada mu również, że gdy przyjdzie po raz drugi, pozbawi go życia. Mędrzec zamierza zmienić swoje postępowanie i przygotować się na odejście z tego świata.

Motyw tańca śmierci pojawia się w twórczości Józefa Baki. *Uwagi śmierci niechybnej wszystkim pospolitej wierszem wyrażone* to zbiór dwudziestu dwóch wierszy o tematyce wanitatywnej. W nim również pojawia się motyw *danse macabre*: „Jej moc, wielmożność bez granic panuje! / Silna potęga śmiało rozkazuje”. Poeta podkreśla, że w obliczu śmierci każdy jest sobie równy, a ta do swojego korowodu zaprosi wszystkich. Bakowska rzeczywistość pozwala człowiekowi na bez troskę, rozkoszowanie się przyjemnościami, by w najmniej oczekiwanym momencie przerwać ten stan. Czuje ona satysfakcję, gdy zabiera ludzi z tego świata, zwłaszcza osoby młode. Śmierć żywi się ludzkimi ciałami. Ponadto pojawia się motyw śmierci jako wytrawnego gracza – to ona decyduje o początku i końcu gry. Ziemskie sztuczki na nic się zdadzą, gdyż to ona pociąga za sznurki, a ludzie w jej rękach nie różnią się niczym od marionetek. Zbiór Baki obfituje w opisy rozkładających się ciał, którymi żywić się będą szczury, myszy oraz różnorodne robactwo. Nie brakuje też obrazów zbrodni i tortur, czekających grzeszników.

Podsumowanie

Rozmowa *Mistrza Polikarpa ze Śmiercią* realizuje średniowieczne założenia, by przyzwyczaić człowieka do zbliżającej się śmierci. Oba przywołane utwory podkreślają, że człowiek musi pozostać bierny, gdyż nie da się jej oszukać ani przekupić, a przemijanie i zgon czeka każdego. Śmierć jawi się jako niszczycielska siła, która bez żadnego wysiłku potrafi unicestwić wszystko, co stanie na jej drodze.

Literatura uzupełniająca:

M. Włodarski, *W średniowiecznym kręgu śmierci*, <http://www.staropolska.pl/>.

S. Dubisz, *Rozmowa Mistrza Polikarpa ze śmiercią*, w: *Teksty staropolskie. Analizy i interpretacje*, red. W. Decyk-Zięba, S. Dubisz, Warszawa 2003.

Ważne pojęcia:

ars moriendi

danse macabre

egalitaryzm śmierci

vanitas

Natalia Zaremba

FRANCISZKAŃSKI IDEAŁ UBÓSTWA JAKO MODEL ASCEZY

Omów zagadnienie na podstawie znanych Ci fragmentów

Kwiatków świętego Franciszka z Asyżu.

W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Przykładowa realizacja zadania

Wprowadzenie

Średniowieczne utwory literackie propagowały określone wzorce osobowe, dlatego w dziełach o tematyce religijnej dominował model ascety. Idea ascezy średniowiecznej polegała na dobrowolnym umartwianiu ciała, rezygnacji ze swojego majątku ziemskiego oraz wyrzeczeniu się innych dóbr i przyjemności życia doczesnego. Ponadto asceta musiał charakteryzować się opanowaniem, wytrwałością, a co najważniejsze, musiał stawiać Boga na pierwszym miejscu w hierarchii wartości egzystencjalnych. Święty Franciszek jest jednym z najbardziej znanych średniowiecznych ascetów. Jednakże jego filozofia odbiega nieco od ówczesnych założeń. Postawa franciszkańska, polegająca na radosnym przeżywaniu ubóstwa, miłosierdzia, pokory, miłości do świata, ludzi i świata natury (szczególnie zwierząt), została ukazana w *Kwiatkach świętego Franciszka z Asyżu*.

Rozwinięcie zagadnienia w kontekście historycznoliterackim

Teza: Postawa franciszkańska ukazana w legendzie hagiograficznej *Kwiatki świętego Franciszka z Asyżu* – utworze, na który składają się 53 opowiadania traktujące o epizodach z życia świętego, ilustrujące jego poglądy i działalność – opiera się na

życiu w ubóstwie, jednakże odrzuca średniowieczną ideę umartwiania ciała. Franciszkańska radosna asceza polegała na pokornym wielbieniu Boga oraz na niesieniu bezinteresownej pomocy potrzebującym.

Argumenty

Ubóstwo wzmacniało charakter świętego Franciszka, a także było źródłem radości doskonałej, co udowadnia akcja VIII rozdziału omawianego utworu. W przywołanym fragmencie święty tłumaczył bratu Leonowi, iż prawdziwe szczęście nie polega na posiadaniu najlepszych umiejętności, na przykład kaznodziejskich. Celem ascezy jest bycie odtraconym przez resztę społeczeństwa z powodu swojego ubóstwa. Jeśli asceta cierpliwie, bez oburzenia znieś owe niedogodności, wówczas osiągnie stan idealnego szczęścia. Zbliżenie się do Boga jest ważniejsze od zaspokojenia głodu czy przewyciężenia osób mówiących obelżywie.

Życie w biedzie przede wszystkim doskonalą cnotę pokory, a także zbliża człowieka do boskiego ideału. W rozdziale XII *Kwiatków...* święty Franciszek zlecił bratu Maciejowi wykonywanie najmniej docenianych zawodów, na przykład odźwiernego. Zadanie miało na celu pogłębienie cnoty oraz zbliżenie zakonnika do Boga. Brat Maciej posłusznie wykonywał zlecone obowiązki, nie skarżył się na trudy ubożego życia, zatem przybliżył się do ogólnego oraz franciszkańskiego ideału ascety. Ponadto, reszta uczniów świętego Franciszka wyraziła chęć pomocy oraz wspólnej pracy w dbaniu o klasztor – widoczna jest więc tutaj empatia zakonników.

Święty Franciszek w *Kwiatkach...* głosi postawę radosnego ubóstwa, dzięki któremu człowiek staje się wolną istotą. W rozdziale XIII święty asceta oraz brat Maciej pobożnie zbierali resztki jedzenia. Główny bohater bardzo ucieszył się, gdy zobaczył, ile kawałków chleba nazbierali ze swoim uczniem. Później Franciszek wytłumaczył młodszemu mężczyźnie, że ubóstwo jest skarbem, dzięki któremu można lepiej miłować wspaniałego Boga oraz upodobnić się do Jezusa Chrystusa.

W utworze ukazana jest ponadto afirmacja natury, pochwała boskiego stworzenia. Święty Franciszek obłaskawia wilka z Gubbio, siejącego postrach

wśród mieszkańców, oswaja dzikie turkawki schwymane przez młodzieńca, a także wygłasza kazanie skierowane do ptaków. Zaleca im okazywanie wdzięczności Bogu za dary, które od niego otrzymały: wolność, umiejętność latania, piękno świata, w którym żyją i z którego korzystają.

Innym tekstem, w którym pojawił się ideał ascezy, jest *Legenda o świętym Aleksym*. Jednakże w tym utworze parenetycznym postawa życiowa głównego bohatera, w przeciwieństwie do filozofii franciszkańskiej, opiera się na tradycyjnym pojmowaniu ascezy. Święty Aleksy dąży do umartwiania ciała, wyrzeka się dóbr materialnych oraz ziemskich przyjemności. Rozdaje cały swój majątek ubogim, opuszcza małżonkę, służy bliźnim, a także poświęca swój czas na modlitwę i post. Takim postępowaniem i uczynkami pragnie zbliżyć się do Stwórcy. W zachowaniu ascety widoczny jest radykalizm – jedynym źródłem szczęścia była dla niego wizja wiecznego życia z Bogiem.

Zasadniczą różnicą między świętym Franciszkiem a świętym Aleksym jest sposób przeżywania ubóstwa. Bohater *Kwiatków...* dążył do zbudowania silnej wspólnoty, która poprzez życie w biedzie miała słać Boga oraz nieść pomoc potrzebującym. Z kolei legendarny Aleksy samotnie przeżywał troski wynikające z jego sytuacji. W pojedynkę zebrał, a także stał się pustelnikiem.

Podsumowanie

W obu utworach został ukazany wzór średniowiecznej ascezy, realizowany poprzez ideał ubóstwa. Święty Franciszek ukształtował własną, radosną filozofię życia w biedzie, wedle której ubóstwo jest idealnym sposobem, aby ćwiczyć pokorę. Z kolei święty Aleksy jest przykładem radykalnej postawy ascetycznej. Mężczyzna nie czerpał radości z otaczającego go świata i dążył do umartwienia ciała.

Literatura uzupełniająca:

R. Mazurkiewicz, *Zrozumieć średniowiecze*, Tarnów 1994.

Ważne pojęcia:

asceza

Bóg

cnota pokory

franciszkanizm

radość

ubóstwo

umartwienie ciała

Wiktoria Stekla

**JAKI OBRAZ IDEALNEGO RYCERZA I WŁADCY
UKAZUJE UTWÓR LITERACKI?**

Omów zagadnienie na podstawie znanych Ci fragmentów

Kroniki polskiej Galla Anonima.

W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Przykładowa realizacja zadania

Wprowadzenie

Sylwetki rycerza i władcy są ciekawym tematem zarówno w historii, jak i w literaturze. Jako integralna część kultury średniowiecznej Europy ujęte zostały w szeroki wachlarz utworów literackich, od średniowiecznych moralitetów i kronik przez powieść gotycką po współczesną literaturę fantasy. Ukazywanie władcy i rycerza jako przykładów do naśladowania jest charakterystyczne dla średniowiecznej literatury parenetycznej, czyli takiej, która propaguje wzorce osobowe związane z określonymi rolami społecznymi. Społeczeństwo tych czasów było podzielone na stany, którym przypisywano określony system pozytywnych zachowań i postaw. Środowisko świeckie koncentrowało się wokół osób rycerza i władcy, z kolei kler ideał osobowy upatrywał w ascecie.

Z perspektywy historycznej najlepszym przykładem władcy, który jest uznany za „zasłużonego”, wpisującego się zatem w kanon ideału, jest każdy władca, który posiada tytuł „wielkiego”. Takich postaci na przestrzeni wieków było kilka, między innymi Karol Wielki oraz Kazimierz Wielki. Polski władca zasłużył się dzięki modernizacji państwa, która w powszechnej świadomości zapisała się jako slogan – „zastał Polskę drewnianą, a zostawił murowaną”. Ponadto ufundował

Akademii Krakowską, prowadził szeroko zakrojone działania na arenie międzynarodowej i powiększył terytorium kraju. Karol Wielki zaś był pierwszym władcą europejskim, który stworzył większy i stabilny organizm państwowy po upadku zachodniej części Cesarstwa Rzymskiego. Władca idealny powinien cechować się takimi przymiotami, jak pobożność, sprawiedliwość, honorowość i słowność oraz troska i miłość w stosunku do bliźniego.

Sylwetka rycerza w rysie historycznym prezentuje się barwnie. Archetypiczny rycerz posiadał ziemię, giermka, był czyimś wasalem, wypełniał obowiązek służby wojskowej i wystawiał własną chorągiew w razie zwołania wojsk. W zamian za służbę u swojego suwerena rycerz dostawał ziemię. Był to prosty i skuteczny układ między władcą a sługą. Rycerz rozpoczynał we wczesnym wieku naukę swojego rzemiosła jako giermek lub uczeń szkoły bądź pobierał nauki od mistrzów. Z definicji rycerz to osoba bogobojna, głęboko religijna, honorowa oraz słowna; pełna współczucia i jednocześnie surowa, a nawet bezlitosna wobec niesprawiedliwości; taka, która przestrzega skodyfikowanego rycerskiego etosu.

Rozwinięcie zagadnienia w kontekście historycznoliterackim

Teza: Obrazy idealnego rycerza i władcy wykreowane przez średniowiecznych autorów stanowiły parenetyczne wzory godne naśladowania.

Argumenty

Kronika polska Galla Anonima, nieznanego z imienia mnicha, powstała we wczesnych latach XII wieku na dworze Bolesława Krzywoustego. Dzieło ma charakter panegiryczny, jest utworem pochwalnym na cześć przedstawianych władców (w wypadku *Kroniki polskiej* jest to w głównej mierze Bolesław Krzywousty – fundator dzieła, jednak nie bez powodu utwór znany jest również pod tytułem *Kroniki trzech Bolesławów*, gdyż w pierwszej jego księdze pojawiają się jeszcze Bolesław I Chrobry oraz Bolesław II Szczodry), oraz parenetyczny, czyli propagujący wzorce, które warto naśladować.

Galla Anonim wychwala ród Piastów, co jest szczególnie widoczne w kreacji sylwetki Bolesława Chrobrego. Pierwszy koronowany król Polski został przedstawiony jako cnotliwy, gdyż kierował się ośmioma rycerskimi „przykazaniami”. Utwór uwypukla bogobojność Bolesława Chrobrego i jego szacunek do kleru; władca ustanawia nowe miejsca kultu na podbitych przez swoje wojsko pogańskich ziemiach oraz z najwyższym szacunkiem odnosi się do przedstawicieli Kościoła. Jego waleczność i wierność wyrażają się w bojach, najazdach i obronie ojczyzny przed poganami z Rusi. Co więcej, król ceni sobie dobrobyt mieszkańców swoich ziem. Jego dworskie obyczaje nie powinny umknąć uwadze czytelnika – przestrzega etykiety nie tylko w kontakcie ze swoją małżonką, ale również z Cesarzem Ottonem III podczas Zjazdu Gnieźnieńskiego. Szczodrość Bolesława Chrobrego przytaczana jest w utworze kilkakrotnie, czego przykładem może być gest, gdy władca z własnych pieniędzy funduje podarki i uczyty, nawet w obcych grodach. Kronika Galla Anonima określana jest jako *gesta ducum* „czyny władców”.

Po „złotym wieku”, który minął wraz ze śmiercią Chrobrego, nadszedł czas panowania Bolesława Krzywoustego. Trzeci Bolesław wykazywał się już od dzieciństwa odwagą i walecznością. Za młodu charakteryzowała go nawet rycerskość, która zapowiadała przyszłe wielkie zwycięstwa w latach późniejszych, takie jak na przykład odparcie nieprzyjaciół z Pomorza. Najeźdźcy ponieśli w tej potyczce sromotną porażkę, a Krzywousty za swoje zasługi został pasowany na prawowitego rycerza.

Pieśń o Rolandzie jest jedną z najświetniejszych dzieł parenetycznych. Utwór przedstawia ideał rycerza, jakim jest Roland, wasal Karola Wielkiego. Z rozkazu władcy toczy on potyczki i bitwy z Saracenami (plemionami pogańskimi). Rycerz wiernie służy swemu suwerenowi, nawet w chwili zwątpienia, głosząc, że dla swego zwierzchnika należy ponieść każdą ofiarę. Roland wraz z Oliwierem i grupą towarzyszy toczy zaciekły bój z hordami Saracenów. Wypełnia tym samym obowiązek wobec ojczyzny i władcy. Waleczność rycerza ma wpływ na postawy jego przyjaciół, gdyż ci również walczą ramię w ramię, nie myśląc o ucieczce.

Frankoński rycerz nie dmie w róg, który miał przywołać na pomoc wojska Karola Wielkiego, nawet gdy pada pod naporem przeciwników. Sprzeciwia się temu pomysłowi Oliwiera, aby nie splamić swojego honoru. Podczas rozmowy z giermkim Roland wyznaje, że wolałby umrzeć, niż zostać okrytym złą sławą. Niedługo po tym dowodzi odwagi i honoru rycerza.

Roland traci chęć walki wraz ze śmiercią Oliwiera. Frankoński rycerz rozpacza nad martwym ciałem swojego wiernego przyjaciela. W momencie zgonu, ulegając naporowi wrogich sił, zmęczony walką i strapiony utratą druha, patrzy w stronę Hiszpanii, która była celem wyprawy wojennej Karola Wielkiego. Przed śmiercią modli się i wspomina wszystkie swoje dokonania, tworząc rachunek sumienia, a nawet bezskutecznie próbuje zniszczyć Durendal – swój miecz. W ostatniej scenie z nieba zstępują aniołowie, którzy zabierają jego duszę do Raju.

Podsumowanie

Kreacje osobowe średniowiecznego rycerza oraz władcy są do siebie zbliżone – obie postacie noszą podobne cechy, które są uznawane za idealne i którymi powinny się odznaczać. Szczególną dla *medium aevum* cnotą jest bogobojność, która wiązała śmiertelnika z Panem. W przypadku władcy, który bywa określany mianem „pomażanca Bożego”, pobożność jest kluczowym elementem charakteru, jednak warto pamiętać, że w teocentrycznym społeczeństwie każda dobra osoba powinna była odznaczać się tą cnotą. Należy jednak zauważyć, że rycerstwo, które walczyło w służbie swojego zwierzchnika, a pośrednio również w imię Boga, w pewnym sensie również dzierżyło władzę, zarządzając swoją chorągwią.

Literatura uzupełniająca:

M. Plezia, *Wstęp*, w: Anonim tzw. Gall, *Kronika polska*, Kraków 1996.

Ważne pojęcia:

archetyp

ars moriendi

cnota

etos

pareneza

rycerz

suweren

wasal

władca

Zofia Kondraciuk

LITERACKI OBRAZ PIEKŁA

Omów zagadnienie na podstawie znanych Ci fragmentów

Boskiej Komedii Dantego Alighieri.

W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Przykładowa realizacja zadania

Wprowadzenie

Boska Komedia włoskiego autora Dantego Alighieri to poemat epicki nawiązujący do średniowiecznej filozofii i teologii. Dzieło jest próbą odpowiedzi na pytanie o to, co się z nami dzieje po śmierci. Zabłąkany w ciemnym lesie narrator utworu spotyka swego dawnego mistrza – Wergiliusza. Rzymski poeta wyjawia mu, że został przysłany przez zmarłą ukochaną Dantego – Beatrycze, aby pomóc mu wydostać się z kniei, symbolizującej więzy grzechu. Jedyne wyjście wiedzie przez piekło, czyściec i raj. Wergiliusz będzie jego przewodnikiem podczas podróży przez dwie pierwsze krainy w zaświatach, zaś Beatrycze przeprowadzi go przez ostatnią z nich.

Rozwinięcie zagadnienia w kontekście historycznoliterackim

Teza: *Boska Komedia* jest przykładem dzieła zawierającego literacki obraz piekła.

Argumenty

Zgodnie z tradycją chrześcijańską piekło jest miejscem, gdzie cierpią grzeszne dusze. Dante prezentuje piekło jako podziemną krainę. Jego wizja nawiązuje do

mitologicznego Hadesu. Piekło ma budowę podziemnego leja składającego się z 9 kręgów. Na piekielnych wrotach widnieje pesymistyczny napis: „Porzućcie wszelkie nadzieje wy, którzy tu wchodzić”. Jest to więc miejsce, z którego nie da się wydostać – przerażające już od samych wrót.

Budowa piekła nie jest przypadkowa. *Inferno* ma kształt ogromnego leja i składa się aż z 9 kręgów, ponieważ na każdym poziomie umieszczani są ludzie skazani za różne grzechy. Im głębiej zanurzymy się w piekielny świat, tym gorsze dusze spotkamy. Kara, którą odbywają, jest dostosowana do poziomu ich przewinień.

W Przedpieklu, stanowiącym przedsionek między bramą ze wspomnianym napisem, a rzeką Acheront znajduje się bagno łez i krwi, w którym przebywają gnuśni, obojętni na dobro i zło. Na dnie Piekła zaś znajduje się siedziba Lucyfera, czyli szatana. Upadły anioł zamieszkuje zamek, pilnując, by skazane dusze doświadczyły odpowiednich tortur.

W I kręgu piekielnym, nazywanym niekiedy otchłanią, znajdują się dusze obciążone najłżejszą karą – dusze pogan, ludzi za życia nieświadomych istnienia Chrystusa. II krąg zajmują grzesznicy, dla których najważniejszą wartością była zmysłowość i namiętności. Do III kręgu trafiają ci, którzy nie zachowywali umiarkowania w jedzeniu i picciu, a IV krąg przeznaczony jest dla skąpców oraz rozrzutników. W V cierpią kierujący się gniewem, zazdrością, lenistwem. VI krąg to miejsce dla heretyków, VII krąg zajmują nieumiejący, mordercy i tyrani. VIII krąg natomiast został podzielony na 10 czeluści. Są tam miejsca między innymi dla fałszywych pochlebców i wróżbitów. W ostatnim, IX kręgu znajdziemy największych grzeszników i zdrajców narodu.

Przykładem dzieła, które również przedstawia wizję piekła, ale robi to w zupełnie inny sposób, jest wiersz *Co myśli Pan Cogito o piekle* Zbigniewa Herberta. Pan Cogito odwołuje się do wizji piekła Dantego, ponieważ tu również świat piekielny składa się z kręgów. Jednak ostatni, według Herberta, zajmują właśnie poeci, malarze i muzycy. Herbert traktuje sztukę jako diabelską, wspieraną przez samego

szatana. Uwolnienie wyobraźni sprawia, że staje się ona niebezpieczna, ponieważ kreuje nową wizję świata. Właśnie dlatego artyści zajmują samo centrum piekła.

Podsumowanie

Boska Komedia przedstawia wizję piekielnego świata. Obraz Piekła i katuszy przestrzega czytelnika przed popełnianiem grzechów.

Literatura uzupełniająca:

K. Morawski, *Wstęp*, w: D. Alighieri, *Boska Komedia*, przeł. E. Porębowicz, Warszawa 1959.

Ważne pojęcia:

eschatologia

piekło

wędrówka

zaświaty

Zofia Kondraciuk

MOTYW WINY I KARY W TRADYCJI LITERACKIEJ

Omów zagadnienie na podstawie znanych Ci fragmentów

Boskiej Komedii Dantego Alighieri.

W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Przykładowa realizacja zadania

Wprowadzenie

Boska komedia włoskiego autora Dantego Alighieri to poemat epicki nawiązujący do średniowiecznej filozofii i teologii. Dzieło jest próbą odpowiedzi na pytania: co się z nami dzieje po śmierci? Jakie są konsekwencje podejmowanych przez ludzi czynów? Jak wygląda boska sprawiedliwość?

Rozwinięcie zagadnienia w kontekście literacko-kulturowym

Teza: *Boska komedia* jest przykładem dzieła realizującego motyw winy i kary za popełnione przewinienia.

Argumenty

Wina, zgodnie z tradycją chrześcijańską, jest ustalana przez Boga w zależności od niej, czyli grzechów popełnionych za życia, dusza sprawiedliwie osądzona przez Boga trafia do jednego z 9 kręgów Piekła, Czyśćca lub Raju. Jej pośmiertny los zostaje przesadzony.

Dante, bohater i narrator utworu, zwiedzając ze swym przewodnikiem Wergiliuszem Piekło, przekonuje się, że kara, którą odbywają dusze w konkretnych infernalnych kręgach, dostosowana jest do ich przewinień. Im bliżej piekielnego dna, tym cięższych przewin dopuścili się potężni. W I kręgu znajdują się dusze, które za życia były nieświadome istnienia Chrystusa – skazane są one na wieczny smutek. Dalej następują kręgi, w których cierpią: ulegający grzechom zmysłowości (II krąg), żarłocznicy i opojeni (III krąg), skąpcy i rozrzutnicy (IV krąg), gniewliwi (V krąg), heretycy (VI krąg), gwałtownicy (VII krąg), obłudnicy, złodzieje, fałszywi doradcy (VIII krąg), natomiast w kręgu IX, najbliższym samemu Lucyferowi, cierpią dusze zdrajców narodów i najwięksi zbrodniarze świata.

W Czyśćcu, usytuowanym na górze, mającym kształt stożka i składającym się z 9 tarasów, kolejno na zabawienie oczekują ci, którzy dopuścili się lżejszych win. Muszą je jednak najpierw odpokutować, aby przejść przez ścianę ognia i dotrzeć do rajskiego ogrodu, by tam cieszyć się szczęściem zbawionych.

Przykładem innego dzieła realizującego ten motyw jest powieść *Zbrodnia i kara* Fiodora Dostojewskiego. Główny bohater utworu, Rodion Raskolnikow, dopuszcza się przeraźliwego grzechu – morderstwa. Za popełnioną zbrodnię spotyka go odpowiednia kara. Nie tylko cierpi katusze psychiczne, lecz także fizyczne, spowodowane wyrzutami sumienia. Za namową ukochanej Soni przyznaje się ostatecznie do winy i przyjmuje karę – zostaje zesłany na 8 lat ciężkich robót.

Podsumowanie

Boska Komedia przedstawia, w jaki sposób Bóg osądza dusze po śmierci. Podróżując wraz z autorem po zaświatach, przekonujemy się, że czeka nas kara dostosowana do naszych grzechów popełnionych za życia, odkupienie win w Czyśćcu lub wieczny spokój w Raju.

Literatura uzupełniająca:

K. Morawski, *Wstęp*, w: D. Alighieri, *Boska Komedia*, przeł. E. Porębowicz, Warszawa 1959.

Ważne pojęcia:

eschatologia

kara

konsekwencje

moralność

wina

Zofia Kondraciuk

MOTYW WĘDRÓWKI I JEGO LITERACKIE REALIZACJE

Omów zagadnienie na podstawie znanych Ci fragmentów

Boskiej Komedii Dantego Alighieri.

W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Przykładowa realizacja zadania

Wprowadzenie

Boska komedia włoskiego autora Dantego Alighieri to poemat nawiązujący do średniowiecznej filozofii i teologii. Dzieło jest próbą objaśnienia tego, co się z nami dzieje po śmierci. Dante zabiera czytelnika w podróż po zaświatach, wędrując po 9 kręgach piekielnych, Czyścicu oraz Raju.

Rozwinięcie zagadnienia w kontekście literacko-kulturowym

Teza: *Boska komedia* jest przykładem dzieła realizującego motyw wędrowki.

Argumenty

Wędrowka to piesza podróż pozwalająca na poznanie nowych miejsc i prawd. To nie tylko czas kształtowania tęczy fizycznej, a często również okazja do filozoficznych przemyśleń i nauki. Poemat opisuje wędrowkę pierwszoosobowego narratora, *porte-parole* autora, przez zaświaty. Dante, wędrując po nich, poznaje prawa rządzące duszami po śmierci. Dowiaduje się, że zostają one sprawiedliwie osądzone przez Boga i skierowane odpowiednio do Raju, Czyścica lub jednego z 9 kręgów Pieła.

Jego wędrówka rozpoczyna się w nocy z Wielkiego Czwartku na Wielki Piątek 1300 roku. Trwa co najmniej trzy doby – do Poniedziałku Wielkanocnego. Zabłąkany wędrowiec konstatuje: „W życia wędrowce, na połowie czasu, / Straciwszy z oczu szlak niemyślnej drogi, / W głębi ciemnego znalazłem się lasu”. Ludzkie życie obliczano wówczas na 70 lat, czyli poeta w momencie przebywania w zaświatach ma około 35 lat. Podróż Dantego odbywa się pod bacznym okiem jego przewodnika i dawnego mistrza, Wergiliusza. Rzymski poeta wyjawia mu, że został przysłany przez zmarłą ukochaną Dantego – Beatrycze, aby pomóc mu wydostać się w kniei, symbolizującej więzy grzechu. Jedyne wyjście wiedzie przez piekło, czyściec i raj. Będzie jego przewodnikiem podczas podróży przez dwie pierwsze krainy w zaświatach, zaś Beatrycze przeprowadzi go przez ostatnią z nich. W czasie wędrówki objaśnia Dantemu zasady rządzące światem zmarłych. Przewodnik mówi o przewinieniach napotkanych dusz i o karach, które odbywają w konkretnych strefach zaświatów.

Rozpoczynając wędrówkę, Dante staje w obliczu wielu niebezpieczeństw – napotyka dzikie zwierzęta (takie jak np. pantera, lew, wilk), symbolizujące różne pokusy oraz grzechy. Drapieżnicy odzwierciedlają grzechy, które popełniamy za życia. Bohaterowi na ratunek przychodzi właśnie jego przewodnik, Wergiliusz. Wydarzenie to może mieć charakter symboliczny, ponieważ wędrując przez życie, również często napotykamy na różne niebezpieczeństwa i potrzebujemy wybawcy, przewodnika, który pomoże nam się z nimi zmierzyć.

Motyw wędrówki często występuje również w innych dziełach literackich. Wędrówka, dzięki swojej edukacyjnej funkcji, jest świetną metaforą zdobywania wiedzy i nowych umiejętności. Przykładem książki realizującej to zagadnienie jest *Kandyd* Woltera. Tytułowy bohater po opuszczeniu rodzinnego zamku udaje się w podróż, podczas której dowiaduje się, że otaczający go świat jest brutalny, a czasem nawet przerażający. Poznaje okrucieństwo wojny i ludzi. Jego podróż również ma charakter edukacyjny.

Podsumowanie

Boska Komedia przedstawia wędrówkę autora po zaświatach. Na swej drodze bohater napotyka wiele niebezpieczeństw. Wędrując, Dante poznaje budowę Piekła, Czyśćca i Raju. Dzięki tym informacjom wie już (a wraz z nim wie również czytelnik), jakich grzechów unikać, by nie podzielić losu cierpiących w kręgach piekielnych dusz.

Literatura uzupełniająca:

K. Morawski, *Wstęp*, w: D. Alighieri, *Boska Komedia*, przeł. E. Porębowicz, Warszawa 1959.

Ważne pojęcia:

wędrówka

zaświaty

Aneta Kopec

MORALNA ODPOWIEDZIALNOŚĆ ZA CZYNY

Omów zagadnienie na podstawie *Makbeta* Williama Szekspira.

W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Przykładowa realizacja zadania

Wprowadzenie

Każdy człowiek ma wolną wolę i może wybierać pomiędzy dobrem i złem. Sumienie oraz kodeks moralny pomagają jednostce ocenić, czy jej postępowanie jest właściwe. Niezależnie od tego, czy osoba postąpi dobrze czy źle, musi wziąć odpowiedzialność za swoje czyny.

Rozwinięcie zagadnienia w kontekście literackim

Teza: Umyślne wyrządzenie krzywdy drugiej osobie zawsze było uważane za zachowanie złe i karygodne, takie, którego nie można pozostawić bez konsekwencji.

Argumenty

William Szekspir w swoim dramacie *Makbet* przedstawił historię tytułowego bohatera, który pod wpływem namów ze strony żony oraz kierowany własną ambicją zabija króla Dukana. Początkowo był człowiekiem mężnym i szlachetnym, wiernym swemu władcy. Jednak przepowiednia wiedźm rozbudziła w nim żądzę władzy i popchnęła do popełnienia zbrodni. Nie mogła ona pozostać bez konsekwencji. Makbet po dokonaniu tego strasznego czynu zdaje się słyszeć głos, który mówi mu,

że nigdy już nie będzie mógł spać spokojnie. Oznacza to, że wyrzuty sumienia będą dręczyć go do końca życia i nie doświadczy on spokoju duszy.

Makbet po dokonaniu zbrodni miał świadomość, że postąpił źle i zaczął żałować tego, co zrobił. Przerażała go świadomość, że był zdolny do zabójstwa. Pragnął, żeby król Dukan powstał z martwych i ta zbrodnia nigdy się nie wydarzyła. Bohater na początku tragedii odczuwał wyrzuty sumienia, które w miarę przebiegu akcji zagłuszał, aż całkowicie zatopił się w okrucieństwie i stał się prawdziwym tyranem, mordującym w celu utrzymania tronu. Możemy więc stwierdzić, że poczucie winy wpisuje się w pojęcie moralności, ale jego wypieranie prowadzi do deformacji sumienia i zezwierżenia człowieka. W tym przypadku Makbet przeszedł metamorfozę, z dobrego człowieka w bestialskiego władcę, ponieważ nie posłuchał wewnętrznego głosu nakazującego wzięcie odpowiedzialności za swoje postępowanie.

Za to Lady Makbet, w przeciwieństwie do męża, wyznawała zasadę „po trupach do celu”. Jest osobą zimną i ambitną, skutecznie manipuluje mężem, tłumi jego opory moralne i obmyśla plan zamordowania króla. To ona namówiła Makbeta, żeby zabił Dukana i objął tron. Nie potrafiła nawet przed sobą przyznać, że źle postąpiła, więc nie mogła świadomie zmierzyć się ze skutkami zabójstwa, które i tak ją dosięgły.

Lady Makbet, podobnie jak jej mąż, nie mogła spać spokojnie. Jej dziwne zachowanie zaniepokoiło Damę pałacową, która wezwała Doktora, by ten stwierdził, co dolega królowej. Lady Makbet na ich oczach lunatykowała i usilnie próbowała umyć ręce mówiąc, że widzi na nich plamy krwi, których nie może zmyć. Zbrodnia, której dokonała wspólnie z mężem, spowodowała nieodwracalny uszczerbek na jej psychice. Tłumione wyrzuty sumienia wpędziły ją w obłąd.

Ona, odwrotnie niż jej mąż, nie żałowała swojego czynu i nie chciała wziąć odpowiedzialności za swoje postępowanie. Królowa od początku trwała w przekonaniu o słuszności swojego zbrodniczego działania. Trwała przy swoim zdaniu, ale nie potrafiła udźwignąć brzemienia choroby psychicznej, która była wywołana wyrzutami sumienia, o czym ona sama nie miała pojęcia. Z powodu pogarszającego się stanu

popęłniła samobójstwo. Okazuje się, że poczucie winy dotyka każdego, nawet jeśli jest ono nieuświadomione.

Bohater powieści *Zbrodnia i kara* Fiodora Dostojewskiego ma wiele wspólnego z bohaterem dramatu Szekspira, ponieważ też posunął się do morderstwa – na swoją ofiarę wybrał lichwiarkę, u której zastawiał pamiątki rodzinne. Raskolnikow popełnił zbrodnię, ponieważ kierował się przekonaniem, że należy do wybrańców, których nie obowiązują prawa ludzkiej moralności. Jego czyn miała usprawiedliwić wyższa motywacja – zabił, aby pomóc innym.

Rodion popełnił podwójną zbrodnię, gdyż po zabójstwie lichwiarki do jej mieszkania nieoczekiwanie przyszła jej siostra. Ponieważ Raskolnikow zupełnie się tego nie spodziewał, zabija również i ją. Po dokonaniu zbrodni bał się, że prawda wyjdzie na jaw. Zdecydował się nie sprzedawać skradzionych przedmiotów z obawy przed oskarżeniem go o morderstwo. Bardzo zmienił się sposób jego zachowania. Nie wychodził z domu, nie spał ani nie jadł. Cały czas myślał tylko o tym, że prawda może ujrzeć światło dzienne.

Raskolnikow przez wyrzuty sumienia, które go nieustannie nękały, prawie popadł w obłąd. Starał się je stłumić, odwołując się do argumentów rozumu, jednak uczucia żalu i poczucia winy okazały się silniejsze. Nie mogąc znieść ciężaru swoich grzechów, wyznał je przyjaciółce Soni. Ona po wysłuchaniu jego przewinień, nie potępiła go, a wręcz chciała mu pomóc. Kieruje nią współczucie dla mordercy, który odczuwa skruchę. Rodion ostatecznie stawia się na komisariacie i wyznaje prawdę.

Raskolnikow, w odróżnieniu od Makbeta i jego żony, bierze odpowiedzialność za swoje czyny. Przyznaje się do winy, a później odbywa karę, przebywając na zesłaniu na Syberii.

Podsumowanie

Każdy człowiek ma wewnętrzną moralność, więc po dokonaniu morderstwa naturalną rzeczą jest odczuwanie wyrzutów sumienia. Makbet i Lady Makbet również ich doznawali, ale każdy na swój sposób. Makbet był ich świadom, ale próbował

o nich zapomnieć, co spowodowało, że był coraz gorszym władcą. Lady Makbet nie myślała o swoich przewinieniach, ale odcisnęły one na niej piętno, popychając do popełnienia samobójstwa, gdyż nie mogła znieść obłędu, który nad nią zapanował.

Rodion Raskolnikow zdaje sobie sprawę, że źle zrobił, i również odczuwa wyrzuty sumienia, jednak on, w przeciwieństwie do bohaterów Szekspira, nie staje się złym człowiekiem i nie popada w szaleństwo. Rodion wziął moralną odpowiedzialność za swoje czyny i przyznał się do zbrodni, ponosząc konsekwencje swojego postępowania.

Literatura uzupełniająca:

H. Zbierski, *William Shakespeare*, Warszawa 1988 (fragm.).

Ważne pojęcia:

moralność

wyrzuty sumienia

zabójstwo

Laura Anastazja Czyż

RELACJE RODZINNE W KRZYWYM ZWIERCIADLE

Omów zagadnienie na podstawie *Skąpca* Moliera.

W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Przykładowa realizacja zadania

Wprowadzenie

Literacki obraz rodziny nie zawsze jest pełen miłości i szczęścia. Często zdarza się, że jej członkowie nie darzą się pozytywnymi uczuciami ani nie łączy ich silna więź emocjonalna. Szczególną przeszkodą w relacjach z najbliższymi mogą być ludzkie wady, które negatywnie wpływają na ogólny wizerunek rodziny. Doskonale widać to w XVII-wiecznej komedii molierowskiej. Autor ukazuje rzeczywistość w krzywym zwierciadle, to znaczy przedstawioną w sposób karykaturalny, absurdalny, groteskowy i przejaskrawiony. Służą temu rozmaite odmiany komedii (np. farsa, komedia włoska, tragikomedia), środki stylistyczne (w tym ironia i groteska), a także wyposażona tylko w niezbędne cechy galeria postaci-marietek i tych postaci, które próbują wyrwać się z kłamstwa, by z marionetki stać się człowiekiem. Pierwsza z tych grup hołduje niskim wartościom – nie czuje potrzeby niesienia dobra. Druga grupa, której bliżej jest do ludzi niż do kukieł, choć niepozbawiona negatywnych cech, dąży do wartości niematerialnych, takich jak miłość, przyjaźń czy szacunek. Najbardziej rzucające się w oczy będą te relacje rodzinne, w których członkowie są reprezentantami dwóch różniących się od siebie grup. Niemniej w molierowskim obrazie literackim widać to, co jest dobre, i to, co jest złe. Tym samym każda z postaci będzie miała określony zestaw cech, po

których jako czytelnicy prędko poznamy, czy mamy do czynienia z człowiekiem czy marionetką.

Rozwinięcie zagadnienia w kontekście literackim

Nie tylko Moliere chętnie podejmował tematy rodzinne i stawiał je w krzywym zwierciadle. *Tango* Sławomira Mrożka często określa się jako parodię dramatu rodzinnego. Dzięki grotesce – np. w akcie I, gdzie Artur każe ułożyć się babci w ramach kary za grę w karty na katafalku – autor uwydatnił absurdalne relacje bliskich, którzy zamienili się rolami społecznymi. Głową rodziny, która wskazuje zasady obowiązujące w domu, jest syn Eleonory i Stomila, Artur. Ci, którzy mają ich przestrzegać, pomimo wieku zachowują się niedojrzale. Gra w karty, którą uwielbiają niektórzy bohaterowie, nie tylko jest sposobem na zabawę, lecz także sama w sobie stanowi symbol ich niepoważnego traktowania się nawzajem. Eleonora nie krępuje się głośno powiedzieć, że nie jest w żaden sposób przywiązana do tradycji i wręcz stara się postępować wbrew niej: „To prawda. Stomil, pamiętasz, jak rozbijaliśmy tradycję? Posiadłeś mnie w oczach mamy i papy, podczas premiery *Tannhausera*, w pierwszym rzędzie foteli, na znak protestu. Straszny był skandal. Gdzie te czasy, kiedy to jeszcze robiło wrażenie. Staraleś się wtedy o moją rękę”. Stosunki panujące w tej rodzinie zostały ukazane w przewrotny sposób, aby podkreślić upadek tradycyjnych wartości.

Teza: W *Skąpcu* zostały ukazane niewłaściwe stosunki rodzinne, oparte na odrzuceniu tradycyjnych wartości.

Argumenty

Głównym kierunkiem w literaturze francuskiej XVII wieku był klasycyzm francuski. Utwory, które podobnie jak *Skąpiec* wpisywały się w ten nurt, miały przede wszystkim „uczyć, bawiąc”. Ze względu na to chętnie sięgano po komizm obnażający ludzkie wady. Uwydatnieniu wad bohaterów służyły takie formy, jak satyra, groteska, ironia czy farsa. Prezentowano świat zdegradowanych wartości,

negatywnych postaw i niskich pobudek. Postacie były podobne do marionetek, które często nieświadomie brały udział w misternie skonstruowanej intrydze, będącej ośrodkiem całej akcji. Takie przedstawienie było odpowiedzią Moliera na zepsucie obyczajów i rozpowszechnianie się negatywnych wzorców zachowań w XVII-wiecznej Francji. W utworach dominuje prezentacja sceniczna, ponieważ jako czytelnicy wcielamy się w bezpośrednich widzów wydarzeń trwających w dziele.

Bohaterowie francuskiej komedii molierowskiej kierują się w życiu tylko własnymi pragnieniami, tym samym lekceważąc potrzeby innych. Tytułowy Skąpiec – Harpagon – nie liczy się ze zdaniem swoich dzieci, Elizy i Kleanta. Najważniejsza jest dla niego szkatułka wypełniona 10 000 talarów. Chociaż Harpagon jako bogaty mieszczanin nie może narzekać na biedę, nie chce wspierać finansowo dwojga młodych ludzi, za których jest odpowiedzialny. Zaślepiony blaskiem swojej szkatułki nie widzi, że krzywdzi wszystkich wokół, a szczególnie rodzinę. Kiedy porównamy postępowanie ojca do zachowania syna, dostrzegamy silną opozycję między nimi. Kleant w rozmowie z Elizą wyjawia, że przeznaczyłby pieniądze na poprawę losu Marianny i jej chorej matki: „Czy ty pojmujesz, siostrze, co to za szczęście móc się przyczynić do poprawienia losu osoby, którą się kocha; zρέcznie udzielać nieznacznej pomocy skromnym potrzebom zacnej rodziny! Zrozum tedy, jak bolesne jest uczucie, że wskutek skąpstwa ojca niepodobieństwem jest dla mnie kosztować tej słodyczy i złożyć ukochanej w całej pełni świadectwo mej miłości” (akt I, scena II). Z tego powodu Kleant zaczyna pogrążyć się w hazardzie i pożyczkach, zapewniając lichwiarza (którym okazał się jego rodzic), że gdy w niedalekiej przyszłości ojciec umrze, będzie mógł spłacić zaciągnięte długi. Ta scena jest przykładem komizmu sytuacyjnego, za którym kryje się przykra rzeczywistość – spokrewnieni ze sobą ludzie nie stawiają siebie na pierwszym miejscu, a nadrzędną wartością są dla nich dobra materialne.

W gorszej sytuacji znajduje się Eliza, którą ojciec zamierza wydać za mąż za o wiele starszego mężczyznę. Tym, co przekonuje Harpagona do oddania ręki córki, jest brak wymaganego posagu, który miałaby wnieść ze sobą jako panna młoda. Eliza nie zgadza się na wyjście za mąż i wraz z ukochanym, Walerym, oraz

Kleantem wdaje się w spisek przeciwko ojcu. Końcowe sceny pokazują, że nawet w obliczu wielkiego wydarzenia tytułowy Skąpiec ceni bardziej pieniądze niż własne dzieci – a przede wszystkim ich uczucia i marzenia. Dzięki temu, że Anzelm jako ojciec Walerego i Marianny zobowiązuje się pokryć koszty związane ze ślubem, Harpagon pozwala córce wyjść za ukochanego. Ostatnimi słowami, które wypowiada Skąpiec (i którymi kończy się sztuka), są: „A ja pójdę uściskać moją kochaną szkatułkę”. Harpagon pozostaje niezmienny.

Warto podkreślić, że jedynym sposobem na porozumienie między członkami tej rodziny jest intryga, kłamstwo lub pochlebstwo. Zarówno Harpagon, jak i jego dzieci nie rozmawiają ze sobą o uczuciach, ukrywają prawdziwe emocje, oszukują siebie nawzajem. Harpagon swoją maskę zdejmuje jedynie w towarzystwie szkatułki, czyli albo poza przedstawionymi wydarzeniami (w domyśle czytelnika), albo na osobności, co zostaje zasygnalizowane w didaskaliach. Skąpiec boi się własnych słów, ponieważ ktoś może je usłyszeć i wpaść na pomysł okradzenia go. Dlatego w kontaktach z innymi Harpagon odsuwa od siebie podejrzenia, usilnie zapewniając, że nie ma pieniędzy. Aby przekonać chciwego mężczyznę, należy chwalić jego uczynki i przyznawać mu rację, czego przykładem jest początkowa relacja Walerego z Harpagonem (przyznanie racji w sprawie zamążpójścia Elizy sprawiło, że Walery otrzymał zgodę na nieograniczony kontakt z wybranką). Taki wniosek nasuwa się Waleremu po dłuższym przebywaniu z Harpagonem: „Przekonuję się, że aby pozyskać sobie ludzi, nie ma na świecie lepszej drogi, jak stroić się we własne ich skłonności, przejmować się ich mniemaniami, patrzeć z zachwytem na ich wady i przyklaskiwać wszystkim uczynom. Nie ma obawy, aby można było przesadzić w tej komedii, choćby się ją grało w sposób najwidoczniejszy w świecie. [...] Skoro to jest jedyny sposób zdobycia ufności, wina nie leży po stronie pochlebców, lecz tych, którzy domagają się pochlebstwa” (akt I, scena I).

Dzieci Skąpca zwierają się głównie sobie, choć rozmawiają także ze swoimi partnerami: Kleant z Marianną, a Eliza z Walerym. W towarzystwie ojca czują się nieswojo. Tak Kleant kończy rozmowę z siostrą: „Słyszę jego głos; oddalmy się nieco dla dokończenia zwierzeń, następnie zaś połączymy siły, aby przewalczyć

ojcowską tyranię” (akt I, scena II). Ponadto każda próba kontaktu córki z ojcem jest skazana na jego drwinę i przedrzeźnianie. W rodzinie Harpagona nie istnieje właściwa komunikacja, co źle wpływa na stosunki między jej członkami.

Podsumowanie

Wartości, którymi kierujemy się w życiu, mają znaczący wpływ na nasze relacje z bliskimi. Jeśli ponad człowieka stawiamy dobra materialne, sami jesteśmy pozbawieni ludzkich emocji. Egoizm, skąpstwo czy fałsz prowadzą do zerwania więzów rodzinnych, które choć powinny być silne i stałe, są szczątkowe i słabe. Postawy bohaterów Moliera, ukazane w krzywym zwierciadle, zyskują na intensywności oraz przykuwają uwagę, aby jasno wskazać, co jest złe, a co jest dobre. Negatywnie przedstawione zostały: skąpstwo, brak ojcowskich uczuć, rozmowy Harpagona z dziećmi, jego cechy – takie jak nieustępliwość, zawzięcie i egoizm. Pozytywnym elementem w charakterystyce niektórych bohaterów jest podążanie za miłością, przyjaźnią, szacunkiem i samodzielnością oraz właściwe traktowanie przez nich drugiego człowieka.

Literatura uzupełniająca:

H. Zawiślak, *Wstęp*, w: Molier, *Skąpiec*, Wrocław 2001.

Ważne pojęcia:

dramat

fałsz

farsa

groteska

ironia

komedialność; komedia molierowska

prawda

rodzina

wartość

Natalia Zaremba

RELACJE RODZINNE W KRZYWYM ZWIERCIADLE

Omów zagadnienie na podstawie *Skąpca* Moliera.

W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Przykładowa realizacja zadania

Wprowadzenie

Pisarze różnych epok w odmienny sposób obrazowali niepoprawne relacje rodzinne. W baroku temat ten został podjęty w *Skąpcu* Moliera. Harpagon, główny bohater dramatu i tytułowy skąpiec, był zamożnym człowiekiem, który pomnażał swój majątek poprzez lichwę. Jediną namiętnością bohatera były pieniądze – tylko one potrafiły wzbudzić w nim jakiegokolwiek emocje. Chciwość przyćmiła zdrowy rozsądek tytułowego Skąpca. Mężczyzna nie przejmował się uczuciami swoich dzieci – ślub syna oraz wydanie córki za mąż traktował jako transakcje handlowe, dzięki którym pozbędzie się potomstwa z domu bez konieczności uszczuplenia majątku. Ponadto plany matrymonialne samego Harpagona również nie wynikały z miłości. Poślubienie Marianny, ukochanej syna, miało mu zapewnić powiększenie majątku.

Rozwinięcie zagadnienia w kontekście literackim

Teza: W *Skąpcu* Moliera głównym powodem niewłaściwych relacji rodzinnych była nadmierna chęć powiększania majątku przez Harpagona. Główny bohater zatracił wszelkie wartości moralne, w wyniku czego uczucia i potrzeby jego dzieci zostały zaniedbane.

Argumenty

Molier przedstawił w *Skąpcu* patriarchalny model rodziny panujący w XVII wieku. Eliza i Kleant, mimo że byli dorośli, nie mogli decydować o swojej przyszłości, ponieważ rodzinny majątek był skupiony w rękach Harpagona. Ojciec traktował swoje dzieci jako zbędne obciążenie budżetu, dlatego pragnął jak najszybciej pozbyć się ich z domu. Bohater stawiał zysk ponad uczucia, dlatego planował wydać swoją córkę za o wiele starszego od niej mężczyznę, który nie wymagał posagu. Również synowi przygotował ożenek z zamożną wdową, który miał przynieść mu zysk finansowy.

Dzieci Harpagona czuły w stosunku do niego nienawiść i pogardę, które pogłębiały się coraz bardziej z każdym okrutnym słowem oraz czynem ojca. W efekcie Kleant i Eliza ukryli przed Harpagonem swoje prawdziwe pragnienia – Eliza zataiła zaręczyny z Walerym, a Kleant miłość do Marianny. Dramat rodzinny pogłębił się, kiedy Skąpiec dowiedział się o uczuciach syna. W takim wypadku Kleant musiał uciec się aż do szantażu. Ponadto Eliza nie zdążyła poznać dobrze Walerego, jednakże małżeństwo z nim dawało jej szansę na ucieczkę przed wizją życia spędzonego w klasztorze. Między rodzeństwem narodził się sojusz, dzięki któremu brat i siostra mogli liczyć jedynie na siebie nawzajem, darzyć się zaufaniem oraz wspólnie spiskować przeciwko ojcu.

Okrucieństwo i oschłość Harpagona deprawuje jego bliskich. Na początku dramatu dowiadujemy się, że dzieci nie proszą ojca o pieniądze, gdyż wiedzą, że to daremne. Kleant uprawiał hazard, aby mieć finanse na swoje potrzeby. Chłopak, planując ślub z ukochaną, musiał zdecydować się na pożyczkę z lichwiarskim procentem. Natomiast gdy Harpagon dowiedział się o pożyczce syna i spłacie gwarantowanej rychłym zgonem ojca, nie odczuł niepokoju. Skąpiec jedynie zganił syna za zgodzenie się na tak wysoki procent.

Konflikt pokoleń ukazany jest również w utworze *Tango* Sławomira Mrożka. Artur, główny bohater, buntował się przeciwko brakowi norm, który panował w jego rodzinie. Rodzice młodzieńca przez całe życie walczyli o to, aby konwencjonalny sposób wychowania dzieci przestał obowiązywać, dlatego nie rozumieli

problemu syna. Podobnie jak w *Skąpcu*, rodzice bohatera nie wywiązywali się z ról rodzicielskich. Artur, tak jak Eliza i Kleant, czuł gniew i żal wobec rodziny, często więc posuwał się do gróźb, a nawet manipulacji.

Eleonora i Stomil, podobnie jak Harpagon, nie przekazali swojemu dziecku żadnych wartości moralnych. W domu Artura każdy dbał jedynie o własne potrzeby. Młodzieniec rozpaczliwie szukał oparcia w bliskich, ale nie byli oni dla niego autorytetem. Bohater sam musiał niemalże odgrywać rolę rodzica – opiekował się Eleonorą i Stomilem oraz nieustannie ich pouczał. Całkowite rozluźnienie obyczajów było przyczyną nieszczęścia oraz rodzinnej katastrofy.

Podsumowanie

W obu utworach występuje konflikt pokoleń. Przyczyną niewłaściwych stosunków rodzinnych były zaniedbania ze strony rodziców. Eliza i Kleant, podobnie jak Artur, nie mieli właściwego autorytetu. Harpagon był zbyt zawładnięty chciwością, w wyniku czego szczęście jego dzieci było nieistotne. Z kolei Eleonora i Stomil, owładnięci brakiem zasad, nie zauważali potrzeb syna. Zarówno w *Skąpcu*, jak i *Tangu* młode pokolenie odczuwało żal wobec rodziców, dzieci buntowały się oraz zmuszone były do podjęcia drastycznych kroków, aby zmienić swój los.

Literatura uzupełniająca:

Boy-Żeleński T., *Wstęp*, w: Molier, *Skąpiec*, Kraków 1921.

H. Zawiślak, *Wstęp*, w: Molier, *Skąpiec*, Wrocław 2001.

Ważne pojęcia:

autorytet

bunt młodzieńczy

chciwość

konflikt pokoleń

moralność

relacje rodzinne

Zuzanna Kostro

CZY DOBRA MATERIALNE CZYNIA CZŁOWIEKA SZCZĘŚLIWYM?

Omów zagadnienie na podstawie *Skąpca* Moliera.

W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Przykładowa realizacja zadania

Wprowadzenie

Komedia Moliera pochodzi z epoki baroku, kiedy autor pisał wiele utworów na zamówienie króla Ludwika XIV, który szczególnie cenił pisarza za jego zamiłowanie do ośmieszania ludzkich wad, zwłaszcza nieszczerości, hipokryzji, przesady i fanatyzmu.

Dzięki zatytułowaniu utworu imieniem głównego bohatera, Molier nawiązuje do klasycznych reguł dramatu, znanych jeszcze z czasów antycznych. Skąpiec jest przewiskiem obrazującym największą wadę głównego bohatera. Taki zabieg wskazuje, że tematem utworu jest chorobliwa żądza posiadania, nienaturalna miłość do pieniędzy oraz wpływ chciwości Harpagona na jego rodzinę.

Molier napisał *Skąpca* w 1668 roku. Wówczas, na dworze króla Ludwika XIV, istotną rolę odgrywał dwór – rozgrywały się tam sprawy wagi państwowej. Nie skupiano się jednak tylko na polityce – oddawano się także rozrywce. W tym wypadku był to teatr, a ulubionym gatunkiem stała się komedia. Molier, jako bystry obserwator, łatwo dostrzegł zepsucie przedstawicieli dworskiej elity i chętnie przenosił je na karty swojej sztuki, jednocześnie je piętnując.

Istotną kwestią była również zmiana stosunków społecznych – wówczas coraz potężniejszą grupą stawało się mieszczaństwo, w którym dominował kult pieniądza. Z tej sfery pochodził Molier, dzięki czemu bardzo dobrze znał warunki,

w jakich żyli mieszczenie. Komedio pisarz szczególnie ubolewał nad losem młodych ludzi, całkowicie zależnych finansowo od swoich rodziców, w szczególności od ojców.

Kolejną ważną kwestią było miejsce człowieka w społeczeństwie, a dokładniej to, co posiadał. W tamtym okresie istotną rolę zaczęło odgrywać bogacące się szybko mieszczaństwo, które dzięki swojemu majątkowi zdobyło wysoką pozycję. Oprócz pieniędzy nic więcej się nie liczyło, a los dzieci mieszczan był zależny od kaprysu ich ojców. Syn zyskiwał niezależność dopiero, gdy stawał się spadkobiercą majątku ojca, zatem niejednokrotnie życzył rodzicielowi śmierci, czekał na nią. Z kolei o losie córki ojciec decydował poprzez podjęcie decyzji o jej zamążpójściu, które miało przynieść rodzinie finansowy dochód.

Rozwinięcie zagadnienia w kontekście literackim

Teza: Dobra materialne nie czynią człowieka szczęśliwym.

Argumenty

Dzieci nie kochają ojca, który nie interesuje się ich szczęściem – liczy się dla niego tylko powiększanie majątku. Nie interesuje go, że Eliza kocha Walerego i to za niego chciałaby wyjść za mąż, a nie za dużo starszego od niej, bogatego wdowca Anzelma. Syn wątpi, żeby surowy i owładnięty żądzą bogactwa ojciec zgodził się na ślub z ubogą dziewczyną, Marianną, którą Kleant szczerze kocha. Dla Harpagona nie liczą się uczucia ani szczęście jego własnych dzieci.

Harpagon jest zainteresowany wyłącznie pieniędzmi, co powoduje u niego chorobliwą, bliską szaleństwu chciwość. Gdy znika jego szkatułka z pieniędzmi, chce nawet popełnić samobójstwo. Nie potrafi dzielić się własnymi dobrami, jest zaborczy. Mimo swojego bogactwa żyje skromnie – podczas kolacji, na którą zostaje zaproszona narzeczona tytułowego Skąpca, Marianna, ten gości ją zaledwie skromnym posiłkiem.

Gdy dzieci przychodzą do ojca, aby szczerze porozmawiać z nim o swoich uczuciach, ten przejmując się jedynie tym, czy wiedzą, gdzie zakopał szkatułkę. Jednocześnie wypomina młodemu rozrzutność, narzekając na swoją nędzę.

Jest zaślepiony pieniędzmi, że ludzie z niego drwią, a własne dzieci go nie kochają i są nieszczęśliwe z jego powodu.

Chociaż Kleant pochodzi z bogatego domu, musi zaciągać długi u lichwiarzy. Okazuje się, że syn pożyczka pieniądze na niewiarygodnie wysoki procent od własnego ojca – Simon, lichwiarz, u którego zapożyczał się młody mężczyzna, jest jedynie pośrednikiem Harpagona. Gdy mężczyźni dowiadują się o tym, oboje są wściekli. Harpagon, w gniewie i oburzeniu, wyrzuca syna z domu.

Harpagon nie szanuje służby – wyrzuca Strzałkę, ponieważ obawia się kradzieży jego cennej szkatułki, nie płaci również Frozynie, swatce, za wykonaną pracę. Bohater budzi w innych jedynie nienawiść przez swoje chorobliwe skąpstwo – pożyczając od jego własnych dzieci, kończąc na służbie.

Przykładem bohatera, któremu pieniądze nie przynoszą szczęścia, jest Stanisław Wokulski z *Lalki* Bolesława Prusa. Mężczyzna, aby przypodobać się Izabeli, postanawia zdobyć dla niej majątek, handlując bronią podczas wojny rosyjsko-tureckiej. Jednak w oczach Izabeli oraz innych przedstawicieli jej stanu Wokulski jest wyłącznie kupcem. Chcą jedynie wykorzystać majątek Wokulskiego oraz jego wpływy jako majątnego handlarza. Fortuna Wokulskiego dostarcza mu tylko przykrości, a obracanie się w kręgu zepsutej arystokracji odciąga jego myśli od potrzebujących, którzy mogliby, dzięki jego finansowemu wsparciu, zmienić swoje życie na lepsze – jak to miało miejsce w przypadku Marii, młodej prostytutki, która z pomocą Wokulskiego porzuciła dawny zawód i została krawcową, wiedząc uczciwe życie.

Podsumowanie

Temat pieniędzy i rzekome szczęście, jakie daje ich posiadanie, było często poruszonym motywem w literaturze. Pisarze starali się odpowiedzieć w swoich dziełach na pytanie: czy pieniądze dają ludziom szczęście? W przypadku tytułowego

Skapca można zdecydowanie powiedzieć, że dobra materialne nie przyniosły szczęścia ani jemu, ani jego rodzinie. Wręcz przeciwnie, miłość do pieniędzy zaślepiła go i w pewnym stopniu znieczuliła – w końcowej scenie, podczas której rodzina d’Alburci odnalazła się po latach, Harpagon przeżywa jedynie brak swojej drogocennej szkatułki. Nie cieszy się szczęściem innych, nie potrafi podzielać z nimi radości, ponieważ jego myśli wciąż zaprzęta zaginiona szkatułka, która jest mu bliższa od własnych dzieci. W przypadku Harpagona, człowieka majątnego, miłość do pieniędzy uczyniła go ubogim duchowo.

Literatura uzupełniająca:

H. Zawiślak, *Wstęp*, w: Molier, *Skąpiec*, Wrocław 2001.

Ważne pojęcia:

chciwość

dobra materialne

pieniądze

relacje międzyludzkie

spełnienie

szczęście

Agata Maliszewska

UNIWERSALIZM PRAWDY O NATURZE LUDZKIEJ W BAJKACH

Omów zagadnienie na podstawie znanych Ci bajek Ignacego Krasickiego.

W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Przykładowa realizacja zadania

Wprowadzenie

Ignacy Krasicki w *Bajkach* realizował zasadę obowiązującą w epoce: „uczyć, bawiąc – bawić, uczyć”, przez co jego dzieła miały wyraźny wpływ na wychowanie społeczeństwa. Utwory te stanowiły nie tylko krytykę natury ludzkiej, lecz także obraz sytuacji politycznej i społecznej. Poeta opisywał to, co działo się dookoła niego – zwracał uwagę na zachowania ludzi w różnych sytuacjach, co stało się motywacją do napisania *Bajek*.

Rozwinięcie zagadnienia w kontekście literacko-społecznym

Teza: *Bajki* Ignacego Krasickiego ukazują uniwersalne prawdy o naturze ludzkiej.

Argumenty

Bajka jest gatunkiem dydaktycznym, który wywodzi się ze starożytności. Za jej twórcę uznaje się Ezopa – autora krótkich powiastek, których bohaterami były zwierzęta. Reprezentowały one różne postawy i zachowania ludzi, np. przebiegłość (lis), mądrość (sowa) czy tchórzostwo (zając). Przedstawione w bajkach sytuacje i postawy służyły sformułowaniu morału (pouczenia), który miał uniwersalny wymiar. Powszechna, oczywista prawda głoszona przez bajkę nie była wynikiem zindywi-

dualizowanych doświadczeń. Jednocześnie jednak nie mogła być pospolita i banalna. Ukryta pod alegorią, realizowała się pod postacią paraboli lub apologu.

Uniwersalizm polega na ukazaniu tych zachowań człowieka, które są niezmiennie na przestrzeni epok. Dystans czasowy nie sprawia, że ogólnoludzkie postawy się dezaktualizują. Przykładowo, w bajce *Jagnię i wilcy* morał głosi, że prawo często bywa niesprawiedliwe i staje po stronie silniejszej jednostki – w tym przypadku wilków. Nie oznacza to jednak, że takie sytuacje miały miejsce tylko za czasów Krasickiego. Niesprawiedliwość istnieje od zawsze. Ta uniwersalna prawda odwołuje się do natury ludzkiej, której elementem jest dominacja jednostki silniejszej nad słabszą. Jak pisze Krasicki: „Zawždy znajdzie przyczynę, kto zdobyczy pragnie”, co oznacza, że jeśli ktoś ma postawiony cel, to go zrealizuje, nie zawsze uczciwą walką. Znajduje to odzwierciedlenie w prawdziwym życiu, gdzie ludzie za wszelką cenę dążą do spełnienia swoich ambicji.

Natura ludzka jest bardzo zróżnicowana. W zależności od środowiska, w jakim się wychowaliśmy, jak byliśmy traktowani, kształtuje się nasz charakter. Utworem mówiącym o smutnej prawdzie o ludzkim losie jest bajka *Ptaszki w klatce*. Bohaterami są dwa ptaki – młody i stary czyżyk. Prawda, jaką opisał Krasicki, to brak wolności oraz nieświadomość związana z poznaniem jej. Stary czyżyk zostaje zapytany przez młodego: „czegoż płaczesz”. Młodszy ptak nie rozumie, dlaczego starszy nie docenia wygody, jaką mają w swojej klatce. Uważa, że mają wszystko, czego potrzeba do szczęścia, w przeciwieństwie do ptaków na wolności. Stary czyżyk urodził się poza kratkami i tęskni za tą prawdziwą wolnością. W ten sposób Krasicki pokazuje, że do niewoli można się przyzwyczaić, pod warunkiem, że nigdy nie zaznało się lub nie pamięta, jak to jest na wolności. Jest to aluzja poety do zniewolonego narodu – Polacy zaczęli tracić niepodległość i uzależniać się od zaborców (w momencie wydania cyklu bajek i przypowieści upłynęło siedem lat od I rozbioru, który nastąpił w 1772 roku).

Kruk i lis to bajka prezentująca dwie postawy: podstęp oraz naiwność i pychę. Kruk trzymał w dziobie znaleziony ser i stracił go tylko dlatego, że uwierzył w swoją cudowność, wmawianą mu przez lisa. Za pomocą podstępu lis odebrał je-

dzenie naiwnemu ptakowi, który poproszony o danie głosu, upuścił ser, który przechwycił jego cwany rozmówca. Bajka pokazuje kolejny uniwersalny problem, jakim jest nadmierna ufność i nieostrożność z jednej strony, zaś z drugiej stosowanie podstępów w celu osiągnięcia korzyści. Nie należy ufać we wszystko, co ktoś do nas mówi, zawsze trzeba zachować zdrowy rozsądek.

Podobne wartości reprezentują mrówka i konik polny z utworu Jeana de La Fontaine'a. Zestawienie *Konika polnego i mrówki* oraz *Przyjaciół* Krasickiego pokazuje uniwersalność prawd przekazanych w bajkach. Obie historie zawierają historię zwierząt będących w potrzebie oraz tych, które odmawiają pomocy. W przypadku bajki *Konik polny i mrówka*, potrzebującym okazuje się konik polny, który beztrąsko spędzał lato, przez co, gdy nadeszła zima, nie miał wystarczająco dużo pokarmu, by przetrwać. O wsparcie zwrócił się do sąsiadki – mrówki – która podobnie jak w bajce *Przyjaciele* odmówiła mu pomocy. Kierowała się skąpstwem i brakiem życzliwości. La Fontaine (podobnie jak Krasicki) poucza, że należy polegać wyłącznie na sobie. Przez bezmyślność i beztrąkę konik polny znalazł się w tarapatkach i naiwnie sądził, że otrzyma pomoc od mrówki, która miała wystarczająco dużo jedzenia, ale nie była życzliwa. Podobny los może spotkać człowieka, który unika ciężkiej pracy. Pomoc innych w każdej chwili może się skończyć, a wtedy zostanie sam ze swoimi problemami.

Podsumowanie

Ignacy Krasicki w *Bajkach* ukazał uniwersalną prawdę o ludzkiej naturze, zwłaszcza o cechujących człowieka przywarach. Wszystkie zachowania ujęte przez poetę zawsze były i będą funkcjonować w społeczeństwie. Postaci bajek Krasickiego odzwierciedlają faktyczne zachowania ludzi. Uczy, że czasem człowiek kieruje się podstępem, by osiągnąć swój cel, a nadmierna ufność i pycha nierzadko bywają przyczyną nieszczęść i kłopotów.

Literatura uzupełniająca:

R. Wołoszyński, I. Krasicki. *Utopia i rzeczywistość*, Wrocław 1968.

Ważne pojęcia:

alegoria

apolog

bajka

uniwersalizm

Agata Maliszewska

ALEGORYCZNOŚĆ I JEJ ZNACZENIE W LITERATURZE

Omów zagadnienie na podstawie znanych Ci bajek Ignacego Krasickiego.

W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Przykładowa realizacja zadania

Wprowadzenie

Alegoria w *Bajkach* była niezwykle istotnym elementem twórczym, ponieważ z jej pomocą została ukazana prawda (morał). Alegoryczność postaci odgrywała kluczową rolę w tworzeniu bajek jako gatunku.

Rozwinięcie zagadnienia w kontekście literacko-kulturowym

Teza: Alegoria jest bardzo ważnym elementem literatury oświecenia i pełni szczególną funkcję w *Bajkach* Krasickiego.

Argumenty

Alegoria jest obrazowym przedstawieniem pojęć, idei, wydarzeń, mającym poza znaczeniem dosłownym stały umowny sens przenośny. To środek stylistyczny, którego celem jest przekazanie pewnej treści w sposób niedosłowny. Właściwe odczytanie alegorii umożliwiają znaki o konkretnych znaczeniach (np. kajdany oznaczają niewolę). W odróżnieniu od symbolu znaczenie alegorii jest zwykle jednoznaczne, utrwalone przez tradycję literacką, religijną, ikonograficzną. Alegorie wykorzystywane są często w bajkach, np. pod postaciami zwierząt kryją się cechy ludzkiego charakteru. Epoka oświecenia kierowała się hasłem „uczyć, bawiąc – bawić,

uczac". Alegoria odgrywała ważną rolę w realizacji tej zasady. Dydaktyzm przejawia się tu za jej pośrednictwem w następujący sposób: wszystkie postaci oraz wydarzenia, oprócz znaczenia dosłownego, niosły za sobą znaczenie przenośne, uniwersalne, ukazujące np. problemy, z jakimi zmagają się społeczeństwa. Postaciami są najczęściej zwierzęta, czasem ludzie, ponieważ, jak wskazuje nazwa gatunku, jest to bajka, a więc utwór, który uczy i moralizuje czytelnika.

Tytuł bajki *Kruk i lis* po części sam w sobie już jest alegorią, ponieważ o ile kruk nie ma z góry przypisanej „cechy specjalnej”, o tyle lis zawsze był i będzie kojarzony ze sprytem i przebiegłością. Bajka zaczyna się od morału: „bywa często zwiedzionym, kto lubi być chwalonym” – kruk dostaje mnóstwo pochlebstw odnośnie do jego „pięknego” śpiewu, przez co otwiera dziób i upuszcza kawałek sera prosto do pyska lisa. Ptak jest alegorią naiwności, ponieważ kilka komplementów wystarczyło, by uspić jego czujność. Lis natomiast, jako klasyczna alegoria podstępności i przebiegłości, doskonale wiedział, jak wykorzystać kruka, by osiągnąć swój cel.

Krasicki często w brutalny sposób pokazywał okrucieństwo świata. W bajce *Przyjaciele* została ukazana smutna prawda o tym, że „prawdziwych przyjaciół poznaje się w biedzie”. Poeta opisał historię zająca, który chciał ukryć się przed psami i myśliwymi. Był on lubiany przez wszystkie zwierzęta, jednak gdy potrzebował ich pomocy, zostawał kolejno odsyłany do innych towarzyszy, aż ostatecznie, z powodu braku wsparcia, został zjedzony przez psy. Poprzez tę przykrą historię Krasicki pokazuje, że przyjaciele są dobrzy, gdy niczego od nich nie potrzebujemy, ponieważ w chwilach, gdy niezbędna jest ich pomoc, nagle znikają. Zachowanie zwierząt obojętnych na błagania zająca jest alegorią ludzkiego egoizmu. Koń, wół, koziół, owca i cielę reprezentują egoizm, samolubność. Są to zwierzęta myślące tylko o swojej wygodzie, swoim bezpieczeństwie, własnych sprawach, nieuczynne, wygodne – czyli reprezentujące postawy, których każdy w swoim życiu doświadczy od kogoś bliskiego.

Poeta ukazuje również w swoich bajkach cyniczny świat, w którym rządzą i przetrwają tylko najsilniejsze jednostki. Egzemplifikację tej prawdy możemy dostrzec w utworze *Jagnię i wilcy*. Jagnię, które uosabia łagodność i prostolinijność, zo-

staje napadnięte przez wilki – alegorycznie uosabiające drapieżność i bezwzględność. Zjadając ofiarę, swój okrutny czyn uzasadniają słowami: „Smacznyś, słaby i w lesie”. Krasicki pokazuje, że racja stoi po stronie tego, kto ma siłę, a przetrwają tylko ci, którzy zachowają ostrożność i rozsądek. Za naiwność trzeba niestety płacić, a czasem nawet ponosić najwyższą ofiarę.

Alegoryczne przedstawienia cnót odnajdziemy również w malarstwie. Ikonograficzne reprezentacje pojęć tworzyli malarze i rzeźbiarze już od starożytności. Warto przywołać w tym miejscu cykl postaci alegorycznych stworzony przez Marcello Bacciarellego, nadwornego malarza króla Stanisława Augusta Poniatowskiego. Stworzył on serię tond przedstawiających m.in. Sprawiedliwość, Roztropność, Łaskawość czy Odwagę. Zgodnie z tradycją upersonifikowane cnoty zostały wyposażone w atrybuty, dzięki którym można było bez trudu odczytać ich znaczenia. Sprawiedliwość malarz przedstawił z mieczem w lewej i wagą w prawej dłoni, a Odwagę jako mężczyznę w zbroi, z mieczem w prawej i tarczą w lewej ręce.

Podsumowanie

Alegoria miała ogromne znaczenie dla epoki oświecenia, szczególnie dla gatunku, jakim była bajka. Ignacy Krasicki w swoich utworach ukazał ludzkie wady

i prawdy dotyczące życia. Alegoria jest istotną częścią procesu twórczego nad *Bajkami*, ponieważ dzięki niej realizuje się funkcja dydaktyczna tekstów.

Literatura uzupełniająca:

Z. Goliński, *Bajka*, w: *Słownik literatury polskiego oświecenia*, red. T. Kostkiewiczowa, Wrocław 1977.

Ważne pojęcia:

alegoria

bajka

dydaktyzm

INDEKS NAZWISK

Alighieri Dante, 35, 37, 69, 70, 73, 74,
77, 78, 79

Bacciarelli Marcello, 105

Baka Józef, 56

Bédier Joseph, 41

Bolesław I Chrobry, 64, 65

Bolesław II Szczodry, 64

Bolesław Krzywousty, 64, 65

Boy-Żeleński Tadeusz, 93

Bukowski Kazimierz, 14, 19, 23, 28

de La Fontaine Jean, 101

Decyk-Zięba Wanda, 57

Dostojewski Fiodor, 74, 83

Dubisz Stanisław, 57

Goethe Johann Wolfgang, 13

Goliński Zbigniew, 106

Herbert Zbigniew, 70

Homer, 43, 44, 45, 46

Kafka Franz, 31

Karol I Wielki, 63, 64, 65, 66

Kochanowski Jan, 26, 27

Kostkiewiczowa Teresa, 106

Krajewska-Kułak Elżbieta, 51

Krasicki Ignacy, 99, 100, 101, 102, 103,
104, 105

Kubiak Zygmunt, 46

Künstler-Langner Danuta, 14, 19

Łukaszuk Cecylia, 51

Mazurkiewicz Roman, 61

Michałowska Teresa, 51

Miłosz Czesław, 26

Molier, 85, 86, 87, 89, 91, 92, 93, 95, 98

Morawski Kazimierz, 71, 74, 79

Mrozek Sławomir, 86, 92

Naborowski Daniel, 18

Otton III, 65

Parandowski Jan, 31, 32, 33, 37, 41, 42

Platon, 21

Plezia Marian, 66

Pliniusz Starszy, 29

Polańczyk Danuta, 32

Poniatowski Stanisław August, 105

Porebowicz Edward, 71, 74, 79

Prus Bolesław, 97

Rej Mikołaj, 26

Rozwadowska Emilia, 51

Sęp Szarzyński Mikołaj, 26

Staff Leopold, 26

Szekspir William, 81, 83, 84

Świderkówna Anna, 23, 28

Włodarski Maciej, 57

Wolter, 78

Wołoszyński Roman, 102

Zawiślak Hanna, 89, 93, 98

Zbierski Henryk, 84

**Białostocka Seria
Metodyczno-Edukacyjna**

Zespół redakcyjny: dr Ewa Gorlewska, dr Elżbieta A. Jurkowska
we współpracy ze studentami filologii polskiej i filologii polskiej nauczycielskiej
Wydziału Filologicznego Uniwersytetu w Białymstoku

Rada naukowa: mgr Maria Bartnicka, dr Marta Białobrzaska,
prof. Krzysztof Korotkich, dr Dariusz Piechota, prof. Violetta Wejs-Milewska

Białostocka Seria Metodyczno-Edukacyjna, powstała przy Wydziale Filologicznym Uniwersytetu w Białymstoku, została powołana z myślą o nauczycielach polonistach, studentach filologii polskiej i uczniach (głównie szkół ponadpodstawowych). W jej ramach publikowane są pomoce dydaktyczne i materiały naukowe, poświęcone problematyce kształcenia literackiego i językowego. Seria stanowi przestrzeń wydawniczą spajającą białostockie środowisko polonistyczne, zaś dla studentów chcących włączyć się w prace redakcyjne stwarza okazję do rozwijania umiejętności przydatnych w zawodzie polonisty.

W serii ukazały się:

Nowa matura ustna z języka polskiego 2024. Przykładowe opracowania zagadnień maturalnych, t. 1: Literatura epok dawnych, Białystok 2023.